

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Verbální projev a vady řeči v mladším školním věku

Diplomová práce

Studijní program: M7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obor: 7503T047 – Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Autor práce: **Monika Mastníková**
Vedoucí práce: MgA. Zuzana Bubeníčková

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Monika Mastníková**
Osobní číslo: **P09000261**
Studijní program: **M7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obor: **Učitelství pro 1. stupeň základní školy**
Název tématu: **Verbální projev a vady řeči v mladším školním věku**
Zadávací katedra: **Katedra primárního vzdělávání**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíle DP:

Cílem teoretické části práce je zpracování funkce dechového, hlasového a artikulačního ústrojí. V praktické části se zaměřit na sesbírání, utřídění a vyhodnocení poznatků z pozorování mluveného projevu dětí mladšího školního věku.

V případě zjištění určitých nedostatků navrhnout způsoby nápravy včetně zamyšlení se nad prevencí.

Požadavky:

Monitorovat problematiku v praxi a výsledky zaznamenávat

Prostudovat odbornou literaturu

Pravidelně konzultovat s vedoucím práce

V praxi realizovat motivaci k mluvení

Metody:

Pozorování

Diskuze

Analýza

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

Brabcová, R., Vitvar : Mluvený projev ve škole i mimo školu. SPN. Praha, 1977

Holasová, T.: Umíte dobře mluvit? H+H. Praha 1992

Jedlička, A., Formánková, V., Rejmánková, M.: Základy české stylistiky. SPN, Praha 1970

Hála, B., Sovák, M.: Hlas - řeč - sluch: základní věci z fonetiky. 3. přeprac. vyd. SPN. Praha 1955

Sgall, P.: Jazyk, mluvení, psaní. Karolinum. Praha, 2011

Vedoucí diplomové práce:

MgA. Zuzana Bubeníčková

Katedra primárního vzdělávání

Datum zadání diplomové práce: **15. dubna 2013**

Termín odevzdání diplomové práce: **20. dubna 2014**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PaedDr. Jaroslav Perný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 24. dubna 2013

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce MgA. Zuzaně Bubeníčkové za její odborné vedení, vstřícnost, cenné rady, podněty a připomínky při vypracování této práce.

Chtěla bych dále poděkovat kolegyním prvního stupně za cenné rady a konzultace.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá problematikou verbální komunikace žáků na prvním stupni základní školy. V teoretické části diplomové práce je vycházeno z poznatků oblasti rétoriky, komunikace, řeči, hlasu a sluchu. Dále je věnována pozornost funkci dechového, hlasového a artikulačního ústrojí, které se na procesu mluvení podílejí. Jsou zde vyhraněny faktory ovlivňující verbální projev a vymezeny pojmy související s vadami řeči.

Praktickou část diplomové práce tvoří projekt s cílem zjištění úrovně verbálního projevu u žáků v první části základního vzdělávání prostřednictvím videonahrávek, jejich následná analýza, interpretace a zhodnocení. Další celek praktické části je věnovaný vytvoření didaktických materiálů zaměřených na podporu rozvoje mluveného projevu žáků mladšího školního věku a komunikace ve vyučovacím procesu a zamyšlení se nad celkovým pojetím výuky komunikační výchovy na 1. stupni ZŠ.

KLÍČOVÁ SLOVA

řeč, komunikace, rétorika, vady řeči, vyjadřování, žák, rozvoj komunikativních dovedností

ABSTRACT

The thesis deals shows problems in the verbal communication of pupils in the first level of primary schools. The theoretical part focuses on the findings from rhetorical, communication, speaking, voice and hearing fields. As the breathing, voice and articulation organ are involved in the process of speaking, the attention is paid to their functions. Factors influencing verbal communication and definitions connected with speaking defects are discussed in this part of the diploma thesis as well.

The practical part introduces a project that through video recordings, later analysis, interpretation and evaluation tries to reveal the level of the verbal communication of pupils aged 6 to 11. Creating didactic materials targeted on speaking developments and communications in the learning process are displayed in a special unit. Conclusion brings the thoughts of the whole approach to the communication teaching at the first level stage of primary schools.

KEYWORDS

Speech, communication, rhetoric, speech impediment, speaking skills, language, pupil, the development of communication

OBSAH:

Obsah.....	7
Seznam zkratek.....	9
Seznam obrázků.....	10
ÚVOD.....	11
TEORETICKÁ ČÁST.....	13
1 RÉTORIKA A KOMUNIKAČNÍ DOVEDNOSTI.....	13
1.1 Přínos rétoriky.....	13
1.2 Komunikační dovednosti.....	14
2 HLAS, ŘEČ, SLUCH.....	15
2.1 Lidská řeč jako prostředek komunikace	15
2.1.1 Dechové ústrojí.....	15
2.1.2 Hlasové ústrojí.....	17
2.1.3 Artikulační ústrojí.....	18
2.2 Vývoj dětské řeči.....	18
2.3 Tvorba hlásek, hlasové začátky, klasifikace hlásek a hlasová a duševní hygiena.....	21
2.4 Dětský hlas, chyby a poruchy hlasu.....	26
2.5 Technika řeči, komponenty a zvukové prostředky souvislé řeči, kultura hlasu.....	29
2.6 Sluchové vnímání.....	31
3 VERBÁLNÍ PROJEV.....	33
3.1 Jazyk a jazyková kultura, kultura řeči	33
3.2 Verbální projev, slovní zásoba, útvary, prostředky a hodnocení.....	37
3.3 Neverbální komunikace.....	40
3.4 Pedagogická komunikace.....	41

4	VADY ŘEČI U DĚTÍ	44
5	KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVA	48
5.1	Vymezení komunikační výchovy	48
5.2	Cíle komunikační výchovy.....	51
	PRAKTICKÁ ČÁST	53
6	PROJEKT	53
6.1	Základní údaje o projektu a jeho cíle.....	53
6.2	Zkoumané jevy ve verbálním projevu žáků.....	54
6.3	Rozbor a výsledky ze záznamů mluvených projevů.....	56
6.3.1	Projekt 1. tématického okruhu.....	58
6.3.2	Projekt 2. tématického okruhu.....	62
6.3.3	Projekt 3. tématického okruhu.....	64
7	ZÁVĚR	76
8	DIDAKTICKÉ MATERIÁLY - METODICKÉ LISTY	80
8.1	Metodický list č.1.....	83
8.2	Metodický list č.2.....	86
8.3	Metodický list č.3.....	91
8.4	Metodický list č.4.....	97
8.5	Metodický list č.5.....	100
9	SEZNAM ZDROJŮ	105

Seznam zkratek

apod. - a podobně

aj. - a jiné, jiní

atd. - a tak dále

atp. - a tak podobně

ČJ - Český jazyk

ČR - Česká republika

fce - funkce

např. – například

obr. - obrázek

popř. - popřípadě

př. n. l. - před naším letopočtem

RVP - Rámcový vzdělávací program

RVP ZV - Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

st. - století

ŠVP - Školský vzdělávací program

tj. - to jest

tzn. - to znamená

tzv. - tak zvaný

uč. - učitel

ZŠ - Základní škola

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Kvantitativní zastoupení slovních druhů v komunikaci (str. 18)

Obrázek č. 2: Využívání komunikační dovedností u žáků 1. stupně ve škole (str. 29)

Obrázek č. 3: Jazyk a řeč (str. 31)

Obrázek č. 4: Komunikační struktury dialogu během vyučovací hodiny (str. 39)

Obrázek č. 5: Střídání činnosti partnerů v komunikaci (str. 46)

ÚVOD

„...čeština je krásná řeč. Ona má obrovskou plejádu slov pro obyčejný věci. Třeba kulaťoučké jablíčko... To neřeknete jinou řečí. Angličan musí říci „a little round apple“ – malé kulaté jablko... Tomu přece chybí barva i vůně. Když víte, kde se dá říci kulaťoučké a kde se říci nesmí, můžete s tím jazykem nakládat, jako by to byly housle... Je to váš rodný jazyk, a proto ho neslyšíte jen ušima jako jiné řeči, které jste se naučili. Slyšíte ho taky žaludkem, který se Vám sevře, taky srdcem, které se rozbuší, nebo zádama, kde Vám přejde mráz...“

Jan Werich

Člověk je vystaven požadavku účelné a funkční komunikace a jejího rozvoje už od narození. Většina současné generace našich českých dětí tráví svůj volný čas nejčastěji před televizní obrazovkou nebo u počítače, tabletu, mobilu, kde s oblibou hrají hry či surfují po internetu. Mezi negativa těchto médií patří mnohdy nereálné, zkreslené zobrazení světa, přístup k informacím neadekvátním věku dítěte, omezenost a deformita komunikace prostřednictvím těchto médií (slovní zásoba, stydlivost, absence bezprostřední interakce). Příliš zaměstnaní rodiče bohužel nemají na své děti čas, nemají své ratolesti pod kontrolou, mnohým rodičům tento pasivní způsob zábavy svých dětí dokonce mnohdy vyhovuje a neshledávají na něm nic špatného, neboť všechny tyto technické vymoženosti suplují jejich neúčast. Fenomémem dnešní doby je imaginární kybernetický prostor, kde se lidé – dnes už čím dál častěji právě i děti – „setkávají“, komunikují, svěřují se. Na utváření osobnosti člověka má vliv mnoho faktorů, které ho ovlivňují již od samotného prvopočátku. Právě rodina a její vliv má velký význam na jejím utváření. Správně komunikovat, tj. schopnost naučit se dobře mluvit, jasně a stručně vyjádřit to, co chceme říci a domluvit se na všem a vždy je jedním ze společenských cílů. Je tedy potřeba, abychom ovládali dostatečné množství jazykových prostředků. Mluvený projev má jednak nějaký obsah, ale také formu, jakým ho sdělujeme. „Základní stavební kámen“ pro dobrý mluvený projev by měla položit rodina a na jeho rozvoji se pak dále podílet škola a následně další životní situace, pomocí nichž se mluvený projev člověka zkvalitňuje. Je rovněž třeba uvědomit si spolupodílnictví každého z nás na jazykové kultuře celé společnosti.

Prostřednictvím vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace ve výchovně-vzdělávacím procesu žáků 1. stupně, která zaujímá zásadní význam a postavení ve vzdělávacím oboru český jazyk a literatura, jakožto komplexu rozděleného do tří složek: jazyková kultura, literární výchova, komunikační a slohová výchova, by měly být umožněny takové předpoklady komunikace, při kterých se žáci naučí interpretovat své postoje, pocity. Navozením nejrůznějších komunikačních situací, v nichž se žáci ocitají a ve kterých se učí orientovat, se tak tříbí jejich vnímání okolního světa a jich samotných, což je v souladu s požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. K základům komunikačních dovedností žáků při výuce jazyka patří nejen mluvení, čtení a psaní, ale též schopnost naslouchat. K vytváření těchto dovedností dochází zejména v komunikační a slohové výchově při tvorbě a vnímání mluveného komunikátu. Přitom v pedagogické praxi je stále upřednostňována jazyková a literární výchova před komunikační a slohovou výchovou. Za prvořadý je považován jazykový systém. Je však třeba věnovat větší pozornost právě komunikační výchově, která bývá opomíjena, nezbývá na ni dostatečné množství času, je náročná na přípravu, učitelům chybí poznatky s novými výukovými metodami a formami práce a potýkají se též často s nedostatkem finančních prostředků na nákup vhodného výukového materiálu i vlastního dalšího sebevzdělání v této oblasti (Babušová 2013).

Počátek mojí pedagogické praxe je spjat s prací vychovatelky ve školní družině základní školy Pěňčín na Jablonecku. Prostředí školní družiny je ideálním místem, k pozorování, poznávání stavu a vývoje dětské řeči a přímo se nabízí časový prostor pro účelné působení na komunikační výchovu. V praktické části diplomové práce se pokusím vytvořit přípravy na hodiny komunikační výchovy, které mohou být nápomocny nejen začínajícím učitelům na 1. stupni základní školy. Součástí těchto příprav jsou nejrůznější hry a cvičení, které budou mít při výuce komunikační výchovy příznivý vliv na rozvoj komunikace a vyjadřování i zlepšování sociálních vazeb v třídním kolektivu. Jednotlivé hry, cvičení a aktivity je možno zařazovat do výuky rovněž diferencovaně, využít námět hry jako model s jinou tematikou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RÉTORIKA A KOMUNIKAČNÍ DOVEDNOSTI

Člověk každodenně přijímá mnoho informací, které k němu směřují z různých oblastí. Je na něho vyvíjen velký tlak, co se požadavků a nároků na jeho kariérní a profesní život týká. Denně je vystaven četným prezentačním mluveného projevu v rozličných podobách, na jejichž kvalitě se zobrazuje přirozená komunikace – dobrá a správná mluva, hygiena hlasu, dovednost naslouchat, číst a psát.

1.1 Přínos rétoriky

Pozornost a péči si verbální projev získal již v dávné minulosti, velkým propagátorem řečnictví a zavádění výchovy a kultury k správné řeči byl Sokrates (4. stol. př. n. l.). *„Sokrates svůj postup vedení dialogu otázkami přirovnával k „porodnickému umění“, v němž pomáhal rodičům se myšlenkám partnera spatřit světlo světa.“* (Šmajsová Buchtová 2010, s. 28-29). Dalším významným historickým mezníkem je éra antického Řecka a Říma, neboť řada historiků pokládá tuto epochu za vznik současné moderní civilizace. V tomto období byla rétorika (řečnictví) významnou součástí výchovy, vzdělanosti a řeči, což mělo za následek, že se postupně vyčlenila jako samostatný literární útvar. Autorka uvádí, že z antických rétorický děl čerpala řada rétorických příruček v období renesance (2010, s. 32).

V souvislosti s vývojem evropské rétoriky nelze opomenout ani českou rétoriku a působení jejích osobností, Jindřicha z Isernie (13. st.), Mikuláše Dybína (14. st.), písaře Prokopa, Jana Blahoslava, Bohuslava Balbína a samozřejmě přínos J. A. Komenského (učebnice *„Zpráva a naučení o kazatelství“*) a profesora rétoriky Josefa Jungmanna (Slovesnost). Komenského rétorika v souladu s jeho koncepcí jazykového vyučování vychází ze sepětí věci, myšlenky a slova; v rétorice se spatřuje prostředek sloužící službě boží. Podrobně se Komenský věnuje vyhledávání tématu, jeho rozvržení a uspořádání. Mnohé zásady a výklady ze právy a naučení jsou stále aktuální: požadavek znalosti řeči (bohatství slov), srozumitelnosti, líbeznosti (pěkný obsah) a mocnosti (pravdivost, příkladnost), mluvit bez ostychu, otevřeně, živě s vnitřním zaujetím, vyzdvihovat věci podstatné....

Verbální projev jde ruku v ruce s grafickou podobou zachycení textu, tedy písemnictvím a vynálezem písma, jehož nedocenitelný význam tkví zejména v odkazu dalším generacím. Aby poselství, poznatky a zkušenosti mohly být předávány, tlumočeny a reprodukovány dalším pokolením, je zapotřebí i čtenářské dovednosti. Všechny tyto komunikační oblasti jsou tedy vzájemně propojeny a správný verbální projev ovlivňují.

Dnes nám všechny tyto dovednosti připadají jednoduché a samozřejmé a jsou celospolečenskou nutností a vizitkou, ale nebylo tomu tak vždy, aby gramotnost byla takto hojně a širokospektrálně celospolečensky zastoupena. Aby se člověk mohl vzdělávat a rozvíjet, musí všechny tyto dovednosti ovládat.

1.2 Komunikační dovednosti

„Mezi základní komunikační dovednosti, které získáte studiem interpersonální komunikace, patří:

- *Dovednost prezentovat sebe sama jako sebejistého, sympatického, přístupného a důvěryhodného člověka. Komunikační dovednosti (nebo jejich nedostatek) také prozradí mnoho o negativních vlastnostech dotyčného jedince.*
- *Dovednost vztahová pomáhá navazovat přátelské a milenecké vztahy, spolupracovat s kolegy a udržovat vzájemné vazby s rodinnými příslušníky.*
- *Dovednost vést rozhovory a pohovory umožňuje komunikovat s druhými za účelem získat informace, úspěšně se předvést, ucházíte-li se o nové místo, a efektivně se účastnit řady různých typů rozhovorů a pohovorů.*
- *Dovednost komunikovat v malé skupině a vůdcovská dovednost pomáhají být efektivním členem nebo vůdcem různě zaměřených skupin, například informativních, řešících problémy nebo spontánně hledajících nové nápady, a to jak doma, tak v práci.*
- *Dovednost prezentace znamená umět sdělovat informace jak malým, tak velkým skupinám posluchačů a ovlivňovat jejich postoje a chování.*
- *Mediální gramotnost umožňuje stát se kritickým uživatelem rozmanitých masových médií, se kterými se denně setkáváme“ (DeVito 2008, s. 28).*

2 ŘEČ, HLAS A SLUCH

2.1 Lidská řeč jako prostředek komunikace

Řečí – schopností dorozumívat se lidským jazykem se člověk liší od světa zvířat. Jazyk je nástrojem myšlení, slouží k předávání informací a je chápán jako interakční komunikační prostředek. Mluvenou podobu jazyka (řeč) označujeme za primární a písemnou za sekundární. Přesto mluvení, jako produktivní komunikační činnosti, není v didaktikách mateřského jazyka věnováno tolik pozornosti jako např. psaní. Přitom se s dovedností mluvit lidský jedinec nerodí, je nám dispozičně dána. Řeči se musíme naučit. Jde o náročný a dlouhodobý proces. U lidské řeči jako dorozumivacího prostředku rozlišujeme tři roviny: mluvení, sluch a význam. Jde o souhrn procesů. U verbální komunikace se jedná o sled následujících událostí: od percepce řeči přes porozumění řečenému až k samotné produkci řeči. Význam dovednosti mluvit je zřejmý – je zásadní součástí sociálního života. Verbální komunikace úzce souvisí s myšlením. Pronesené myšlenky ovšem nestačí pouze vyřknout, ale je za potřebí vyjádřené slyšet, rozumět mu a přiřadit mu význam.

Člověk sděluje svému okolí své poznatky, postoje, názory, fakta, emoce a pocity, zkušenosti a pochopitelně se stává interakčně v řečové komunikaci i on příjemcem informací od jiných komunikantů. To, jaká slova člověk používá, o něm mnohé vypovídá. Pomocí užitých slov se orientuje sám v sobě i v okolním světě.

Ve škole při vyučování zaujímají přední postavení u verbální komunikace zejména kognitivní informace.

Peter Gavora (2005, s. 53) zastává názor, že „*ve škole je jazyk základem ústní a písemné komunikace – kultivování žáka a odevzdávání kulturního dědictví*“. Zvyšování preciznosti jazykového vyjadřování pak považuje za základ společného porozumění.

2.1.1 Dechové ústrojí (respirační)

Realizace zvukové podoby řeči je závislá na správném užívání činnosti mluvidel, tj. všech ústrojí, které se na ní podílejí. Jedná se o dechové, hlasové a artikulační ústrojí. (Hájková 2011, s. 27)

Paní Bubeníčková (2008, s. 4) upřesňuje, že docílení kvalitního řečového projevu lze dosáhnout, když tyto tři hlavní složky fungují ve vzájemném souladu.

Vznik řeči je podmíněn tvorbou výdechového proudu v dechovém ústrojí. Nejdůležitějším dýchacím orgánem jsou plíce, kde dochází k okysličení krve. Plíce se nachází v dutině hrudní. Hrudní (žeberní) koš tvoří stěny této dutiny, spodní část vyplňuje bránice. Podstatnou oporu hrudního koše tvoří hrudní páteř, z níž obloukovitě vybíhá do stran a dopředu 12 párů žeber připojujících se k hrudní kosti. Mezi žebry je uloženo svalstvo mezižeberní. S jeho pomocí zdviháme žebra a rozšiřujeme tím hrudní koš. Dýchací svalstvo rozlišujeme podle způsobu činnosti na vdechové a výdechové. Právě vdechové svalstvo zajišťuje zdvih hrudního koše a snižuje klenbu bránice při klidném dýchání. Výdechové svaly působí opačně. Bránice je sval hlavně vdechový (Hála, Sovák 1962, s. 32-33).

Eva Hájková (2011, s. 5) uvádí různé typy dýchání. Podle koordinace jednotlivých svalových skupin při dýchání: na hrudní, žeberní (kostální), na brániční (abdominální) a na smíšené, hrudně brániční (kost-abdominální).

Hrudní dýchání se nazývá rovněž horizontální, neboť se při něm nadechujeme v představě „do šířky“, při bráničním dýchání (též označovaném jako vertikální) je nádech více „do hloubky“ a nejsprávnější nádech činíme při dýchání smíšeném, tj. nadechujeme se vertikálně i horizontálně. Takové dýchání je třeba trénovat, užívají ho zejména zpěváci. Naopak nesprávným typem, který je škodlivý, je svrchní typ, při němž dýcháme mělce, jen do vrchní části plic (Bubeníčková 2008, s. 5).

Šmajsová Buchtová (2010, s. 36, 37) ke smíšenému způsobu dýchání, který je pro hlas a řeč nejvýhodnější, dodává: „*Budeme-li však mít projev, kdy je třeba mít uvolněná ramena a uvolněnou krční partii těla, zvolíme bránicový nádech. Bránicové dýchání je třeba se učit, protože umožňuje: dobrou ovladatelnost břišních svalů, břišním svalům lépe udržet pevný a plynulý výdechový proud, uvolnění horních částí těla, dobrý mluvní výkon při fyzické námaze i po ní.*“ Autorka dále uvádí následující fáze dýchacího procesu: vdech, výdech a pauza.

Při dýchání je třeba dbát na hygienicky vhodné prostředí, neboť při potřebě dýchání ústy (tělesná námaha, zvýšená nutnost spotřeby vzduchu) vchází do plic vzduch

neupravený, ne zcela nezávadný. Správné a zdravé je dýchání nosem, neboť v nose je vzduch zbavován prachu, zvlhčuje se, otepluje, a pak teprve směřuje do plic (Bubeničková 2008, s. 6).

2.1.2 Hlasové ústrojí (fonační)

„Chceme-li pracovat se svým hlasem, je důležité vědět, jak hlas vzniká a čím jsou podmíněné jeho vlastnosti. Hlas je barometrem citů člověka. Může být sametový, měkký, dyšný, břitký drzý...“ (Šmajsová Buchtová 2010, s. 39).

Hlasové ústrojí je uloženo v hrtanu na přední straně krku. *Hrtan* se skládá z chrupavek, vazů, svalstva a sliznice vystylající jeho vnitřek. *Hlasivky* (hlasové rty, hlasové valy), jsou valovité útvary, probíhající po obou stranách vnitřní prostory hrtanové. Jejich hmota se skládá z vazů hlasových a sousední hmoty svalové, jejíž hlavní částí je sval hlasivkový. Celý tento útvar je pokryt jemnou sliznicí. Štěrbina mezi hlasivkami a (v jejich prodloužení) vnitřními plochami hlasivkových chrupavek se nazývá *hlasová štěrbina* (Hála, Sovák 1962, s. 39-43).

„Vzduch se do hrtanu dostane při výdechu, tlakem vzduchu se oddálí na zlomek sekundy obě hlasivky. Hlasová štěrbina se rozevře a část vzduchu uvolní. Tím se výdechový tlak zmenší a hlasivkové vazy se pružně vrátí do původního postavení. Opět převládne tlak výdechového vzduchu nad pružností hlasivek a celý děj se opakuje. Kmitáním hlasivek se přerušuje výdechový proud, jehož změny vnímáme sluchem jako zvuk. Rychlost kmitání hlasivek udává vyšší nebo hlubší tón“ (Šmajsová Buchtová 2010, s. 39). Zvuk (vznikající v hrtanu činností hlasivek) je pouze základní součástí lidského hlasu. Průchodem rezonančními dutinami dostává barvu. Ta se mění věkem a je rozdílná u mužů a žen. Jedinečnost hlasového zabarvení lze sledovat u různých národností. Vlastnosti hlasu jsou dány nejen zděděnými vlastnostmi orgánového ústrojí, ale i výchovou a prostředím, ve kterém člověk žije. Většině lidí při naslouchání zní příjemněji barevnější, níže položený hlas. Možná je to dáno naším prvním vnímáním lidského hlasu přes plodovou vodu (Šmajsová Buchtová 2010, s. 39-40).

2.1.3 Artikulační ústrojí

Artikulace je časové sladění (koordinované) činnosti dýchacího, hlasového a upravujícího (modifikačního) ústrojí. Je realizována těmito složkami:

- dechovým proudem, bez něhož by nebylo mluvy
- účastí hlasu, který je podstatnou částí mluvy a může však někdy chybět:
 - neúčast se projevuje jako podstata některých hlásek, např. p, t, s,...
 - šepot (v celé délce tohoto proudu)
 - mluvní pauza (přerušeni mluvy vůbec)
- modifikací, tj. zvláštní úpravou dechového proudu a hlasu v dutinách nad hlasovým ústrojí (rezonančních dutinách nadhrtanových) (Hála, Sovák 1962, s. 92).

Hájková (2011, s. 42) definuje artikulační ústrojí jako soubor orgánů podílejících se na úpravě, modifikaci primárního hlasu vycházejícího z hrtanu. Patří sem nadhrtanové rezonanční dutiny a mluvidla v užším slova smyslu – rty, zuby, dásňový výstupek, pohyblivá dolní čelist, tvrdé patro, měkké patro, čípek a hlavně jazyk (nejdůležitější modifikátor artikulace hlásek).

„Předpokladem správné výslovnosti jednotlivých hlásek je dobrý stav našich artikulačních orgánů a uvědomění si přesné artikulace. Společenská tradice určuje obecně platnou podobu tvoření hlásek a je také měřítkem správnosti“ (Šmajsová Buchtová 2010, s. 44).

2.2 Vývoj dětské řeči

Osvojování jazyka je komplexním procesem, na kterém se podílejí vrozené mentální předpoklady (biologická a psychická výbava dítěte), stimulace prostředím a základním činitelem je interakce s dospělými. (Palenčárová, Šebesta 2006, s. 16)

Fontana (2010, s. 85) přikládá mluvení na dítě důležitou roli. Dětský slovník se rozvíjí ve spojitosti se slyšeným slovem. Děti postupují ve vývoji rychleji, když na ně rodiče často mluví, reagují na jejich zvuky.

Podle Hájkové (2011, s. 85) je vývoj dětské řeči v prvním období nejsložitější, nejrychlejší a nejdůležitější. I ona spatřuje velký vliv v rodinném zázemí a na sociálním styku, aby byly vytvořeny správné řečové návyky.

„Úspěšné jazykové vyučování předpokládá znalost úrovně řeči dětí, a zvláště toho, do jaké míry jsou schopni intuitivně tvořit text. Bez poznání dětské řeči se komunikační koncepce výuky mateřského jazyka realizovat nedá. Pro učitele na prvním stupni základní školy jsou při rozvíjení komunikačních dovedností východisky analýza vývoje dětské řeči a důkladné poznání řečového projevu dětí mladšího školního věku.“ (Palenčárová, Šebesta 2006, s. 14)

Autoři dále tvrdí, že vývoj řeči je geneticky předurčen, ale dobré řečové prostředí pozitivně ovlivňuje jeho další rozvoj. Interakce s dospělými dítě stimuluje při osvojování jazyka. Vývoj řeči rekapitulují Palenčárová se Šebestou (2006, s. 14-15) v následujícím sledu: k prvotním hlasovým projevům patří kojenecké žvatlání postupně přecházející do podoby článkované řeči. Po prvním roce shluky zvuků postupně stále více nabývají podoby slov, které dítě izolovaně opakuje, a jeho slovní zásobu tvoří asi 10 slov. V roce a půl dochází k první kombinaci dvou slov, převládají však citoslovce a podstatná jména. Další slovní druhy se objevují v dětské řeči kolem tří let věku. Postupné spojování slov a tvorba jednoduchých vět s chápáním významu slov je dalším mezníkem ve vývoji řeči v období mezi druhým a třetím rokem věku. Tříleté dítě se prostřednictvím řeči rozvíjí v činnosti a myšlení. Slovní zásoba čítá asi 1000 slov, celkem srozumitelně komunikuje, umí vyjádřit své potřeby a city, ve větách je podmět, přísudek a předmět. „Proces učení, tedy poznávání struktury jazyka, se dá považovat za skončený asi ve čtyřech letech.“ Do pátého roku je v řeči charakteristická četnost otázek, dítě se dokáže vyjádřit obsahově i formálně dostatečně přesně, nedokáže však rozlišit stylistické hodnoty slova (pejorativní, vulgární, věcná, citově zabarvená = stejná úroveň). Postupně se objevuje syntakticky složitější větná struktura, osvojování nových slov s upřesněním pojmového obsahu, náprava výslovnosti. Přestože slyšená řeč může být na výborné úrovni, vyjadřování může zaostávat.

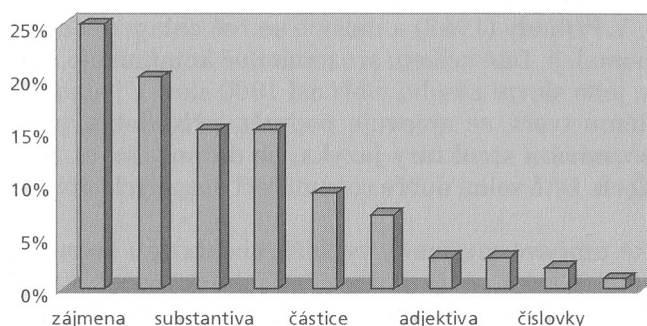
Podle Hájkové (2011, s. 85) má dítě v šesti letech již všechny předpoklady, aby ovládalo řeč. Má zralý nervový systém a přesnou motoriku artikulačního ústrojí (fyziologický předpoklad), prostřednictvím řeči je prezentováno myšlení (psychologický předpoklad) a podnětné prostředí s kvalitními mluvními vzory (sociální

předpoklad). Vyrůstá-li dítě v nepodnětném prostředí, kde tento vliv mluvního vzoru a podmínky pro rozvoj chybí, nemůže se dítě řečově adekvátně rozvíjet.

Palenčárová a Šebesta (2006, s. 15-16) označují mladší školní věk (6-11 roků) za nejkrásnější dětské období. Dítě je chráněno dospělými, raduje se z poznávání nového, psychické konflikty neprožívá. S nástupem do školy začnou povinnosti, které lze úspěšně zvládnout, dosáhlo-li dítě vývojově určité biologické, psychologické a sociální úrovně. Mění se vztah k jazyku, z komunikačního prostředku se stává vyučovací předmět. Řeči je přikládán velký význam. Dětská řeč je opravována, jednotlivým slovům, slabikám a hláskám věnována patřičná pozornost. Dítě se učí písemnému projevu a spisovnému jazyku. Zajímavý posun v řečovém vývoji je učiněn právě během této životní etapy. Na počátku tohoto období (v šesti letech) se slovní zásoba pohybuje v rozmezí 2500-3000 slov, dítě dokáže vyjádřit své myšlenky, avšak v jedenácti letech je slovní zásoba trojnásobná, a to kvantitativním i kvalitativním způsobem. Slova k vyjádření myšlenek postupně nabývají podoby pojmů s větší obsahovou přesností. (Příhoda in Palenčárová, Šebesta, 2006, s. 16) Dochází rovněž k nárůstu pasivní slovní zásoby, osvojování různých slovních druhů, užívání homonym, synonym, pochopení slovních her, hříček a žertů.

Nejfrekventovanějšími slovními druhy užívanými v komunikaci žáků mladšího školního věku jsou zájmena, která tvoří téměř čtvrtinu použitých slov – viz. obr. č. 1 (Kesselová in Palenčárová, Šebesta 2006, s. 16)

Kvantitativní zastoupení slovních druhů v komunikaci šesti- až desetiletých dětí (podle J. Kesselové, 2003, s. 100)

2.3 Tvorba hlásek, hlasové začátky, klasifikace hlásek a hlasová a duševní hygiena

Tvorba hlásek

Hlas je jedním z charakteristických znaků utvářejících individualitu, svébytnost, a jedinečnost člověka. Povolání učitele předpokládá dobrý hlas, znalost jeho tvorby a práce s ním. Mluvidla mají tři části: hlasivky, rezonanční dutiny – nosní, ústní a hrtanovou a artikulační orgány.

Hlasivky jsou uloženy v hrtanu. Muži mají širší krk než ženy, proto mají také delší vazy a díky nim hlubší hlas než ženy. Vzduch jdoucí z plic narazí do hlasivek, které se otevřou, a nad nimi vzniká základní tón. Ten sám o sobě zní dost nepříjemně. Základní tón jde do rezonančních dutin, kde dojde k jeho zbarvení na hlas, kterým mluvíme.

Jak vypadají hlasivky? Jsou to dva vazy těsně při sobě. U učitelů, kteří je častým mluvením namáhají, na nich vyrůstají polypy (výrůstky), které brání hlasivkám být těsně při sobě, proto mívají někteří nepříjemný chraptavý hlas.

Mezi artikulační orgány patří: jazyk, zuby, měkké patro, tvrdé patro, dásně a rty. Barva hlasu závisí na dutinách, síla hlasu závisí na hlasivkách a dechu.

Na tvorbě hlasu se tedy nepodílí hlasivky samy (jejich pružnost vracející je do původní polohy), ale též periodické chvění vzduchového sloupce nad hlasivkami, které rozráží hlasovou štěrbinu a oddaluje hlasivky od sebe.

Alena Nelešovská (2005, s. 103) vymezuje základní vlastnosti hlasu, jež zahrnují:

- výšku hlasu (ovlivněna počty kmitů za sekundu)
- sílu hlasu (souvisí s dechovou funkcí a rozkmitem hlasivek)
- barvu hlasu (je určena počtem, výškou a silou svrchních harmonických tónů, souvisí s anatomíí člověka, věkem se mění)

Hlasové začátky (nasazení hlasu) jsou další vlastností hlasu. Rozeznáváme tři základní způsoby nasazování zvuku: měkké, dyšné a tvrdé.

- *Měkké nasazování* – hlas vzniká nenáhle postupným zesílením, hlasivky se rozkmitají se vzrůstající intenzitou, tón vzniká při otevřeném postavení hlasivek, ty se k sobě přimknou a vytvoří nenásilný závěr. Z hlediska zvukového i zdravotního je tento způsob nasazení nejvýhodnější, přirozený, libozvučný, bez intonačních odchylek.
- *Dyšné nasazování* – je zvláštní formou měkkého začátku, kdy na počátku fonace jsou hlasivky mírně vzdáleny, takže ke kmitání dochází až po úniku části vzduchu. Projevuje se však slyšitelným a často i na větší vzdálenosti rušivým šelestem, protože je vydechováno více vzduchu, než je zapotřebí k vytvoření zvuku. Tento typ nasazování je nevhodný, protože unavuje hlasivky.
- *Tvrdé nasazování* – vzniká prudkým rozražením sevřených hlasivek a zvukově se projevuje jako prudké vyražení hlasu (vzniká tzv. „hlasivkový ráz“), je to explozivní způsob, který je nevhodný a škodlivý. Může dojít k onemocnění hlasivek.

Pro osvojení správných návyků je nutné praktické procvičování na základě představ pod kontrolou učitele.

Klasifikace hlásek (fónů)

a) Třídění z hlediska:

- *produkčního* (artikulace) - jak je mluvčí vytváří, vyslovuje
- *percepčního* (akustického) - co posluchač vnímá sluchem, popř. zrakem přesnější popis akustických vlastností hlásek je však možný jen pomocí přístrojů, proto je pro nás prvořadé třídění dle produkce, můžeme ji pozorovat sami na sobě

b) Třídění na:

- *samohlásky (a dvojhlásky)*
- *souhlásky*

Samohlásky

Mají povahu tónů, rozdíly mezi nimi jsou důsledkem různého místa artikulace, různé polohy jazyka ve směru vertikálním i horizontálním modifikující zároveň tvar dutiny ústní.

	přední		střední		zadní
vysoké	i				u
středové		e		o	
nízké			a		

Dlouhé samohlásky se liší od krátkých trváním, ale také místem artikulace (/á/ je nižší než /a/, ostatní dlouhé jsou vyšší než jejich krátké protějšky).

Všech 5 samohlásek krátkých a 5 samohlásek dlouhých jsou v češtině samostatnými fonémy.

Dvojhlásky/diftongy

tj. spojení dvou samohlásek v jedné slabice, v češtině máme jen dvojhlásky sestupné, tzn. takové, jejichž první část je nositelem slabičnosti a druhá se k ní jen přiklání. Dvojhlásky /ou/, /au/, /eu/ se považují za samostatné fonémy, pzn.: /r/, /l/ - umí nahradit samohlásku = jsou slabikotvorné (Vykoukalová 2008, s.13).

Souhlásky/konsonanty

Klasifikace souhlásek a souhláskových fonémů:

Podle místa artikulace			retné		zubodásňové		předopatrové		zadopatrové a hrtanové	
Podle účasti hlasivek			znělé	nezn.	znělé	nezn.	znělé	nezn.	znělé	nezn.
Podle způsobu artikulace	závěrové	ústní	b	p	d	t	d'	t'	g	k
		nosové	m		n		ň		/ŋ/	
	polozávěrové				/z/, /z/	c, č				
		vlastní	v	f	z, ž	s, š	j		/ɣ/, h	ch /x/
	úžinové	bokové			l					
		kmitavé			r, ř	ř				

(Vykoukalová 2008, s.14).

Hlásky, které nemají platnost fonémů, jsou v závorkách.

- hlásky /r/ a /l/ a občas /m/ jsou slabikotvorné, ale jen ve spojení s některou jinou souhláskou: • hlt • vlk • krk • se – dm
- v dvojhlasce je vždy jedna samohláska nositelkou slabiky - /ou/ je to /o/

Pokud hláskujeme, jsou slova a věty nesrozumitelné, pokud však slabikujeme, rozumíme poměrně dobře, proto se slova na konci řádku dělí dle slabik, popřípadě dle vnitřní stavby slova.

Hlasová a duševní hygiena

Dlouhodobé mluvení nebo mluvení v nevětraných a zakouřených místnostech či v prašném prostředí může být pro hlasové ústrojí namáhavé a může dojít k jeho poškození. Nedoporučuje se rovněž překřikovat okolí, riskovat teplotní šoky, přecházet respirační onemocnění. Naopak při nachlazení dopřejeme hlasu absolutní klid, po zotavení se teprve pomalu rozmlouváme, vždy dbáme na správné dýchání, pro zklidnění, doléčení a uvolnění hlasového ústrojí lze využít přírodní léčiva a bylinné

přípravky. Výše uvedená doporučení zahrnula Eva Hájková (2011, s. 39) jako základy hlasové hygieny.

Shrnutím je dodržování následujících hygienických zásad:

- technicky zvládnutý verbální projev bez forsírování
- schopnost mluvit lehce na dechu
- vhodná volba síly hlasu (adekvátně k velikosti prostoru, nepřepínat hlasový orgán)
- vhodnost prostředí, v němž se nacházíme (pravidelně větrat)
- suché ovzduší přetopené místnosti zmírnit vhodnými odpařovači, či jiným zavlažováním
- při špatné srozumitelnosti přidat na artikulaci (ne na síle hlasu)

O hlas je třeba pečovat nejen dodržováním výše uvedených zásad, které vycházejí ze znalosti hlasového ústrojí a praktických životních zkušeností, ale vycházet z komplexní péče o lidský hlas ve spojitosti hygieny hlasové a duševní. Z toho vyplývají následující doporučení hlasu prospěšné:

- dostatek spánku
- správný pracovní režim (včetně aktivního odpočinku)
- správná životospráva
- nemluvit při rozrušení, rozčilení
- nenamáhat překrvené hlasivky (Bubeníčková 2008, s. 18)

Šetření hlasu šepotem je mylný předpoklad, řeč je sice srozumitelná jako při hlasitém projevu, ale při šeptání je vydáváno velké množství sluchem nekontrolovatelné energie, kdy může docházet k překrvení sliznice, a to pak má nepříznivé důsledky pro hlas. Šepot totiž vlastně není hlas, neboť hlasivky nekmitají, jde o tichý třecí šelest. Vzniká v hrtanu třením vzduchu o okraje štěrbiny hlasivek. Přirozené je nechat hlas projevit na střední síle jeho dynamického rozsahu.

Škodlivé faktory negativně působící na hlas:

- přepínání hlasivek – posun do hlubší polohy a hlas hrubne, hrozí vznik hlasových uzlíků, jejichž léčení je složité
- nadbytečné mluvení
- suchý vzduch v přetopené místnosti
- dlouhé mluvení v nevětrané místnosti
- prašné prostředí
- mluvení v mrazivém vzduchu
- mluvení a zpívání v indispozici – zánětlivé procesy při nachlazení, při rozčilení bývají hlasivky překrveny
- jiné zdravotní problémy (zdánlivě s hlasem nesouvisející) - onemocnění srdce, plic, různé úrazy
- nedoléčenost či brzký návrat do zaměstnání po některých onemocněních
- prudké ochlazení hlasivek – teplotní šok (vedro - ledový nápoj či zmrzlina)
- kouření

2.4 Dětský hlas, chyby a poruchy hlasu

Dětský hlas

Dětský hlas a jeho anatomicko-fyziologické, funkční i vývojové zvláštnosti vyžadují ochranu a hygienu. Rodiče, učitelé by měli dbát základních pravidel hygieny a hlasové ochrany u dítěte navštěvujícího základní školu, neboť jeho hlas se stále vyvíjí.

Vývoj dětského hlasu je postupný od jednoho tónu přibližně (a1) při narození dítěte do rozsahu kvinty (d1- a1) ve věku kolem šesti let (Hála, Sovák 1962, s. 71, 72).

Rozdíl mezi hlasem dívčím a chlapeckým v dětském věku téměř není. Mluvíme zkrátka o hlasu dětském. Až v období mutace k určitým odlišnostem a změnách dochází. Dívce se tato hlasová proměna až tak netýká nebo nebývá tak markantní jako u chlapců, u kterých tato transformace probíhá déle. Průvodními projevy tohoto procesu bývá hlasová únava, nepříjemné pocity v hrtanu a zejména přeskokování hlasu.

Výsledkem této proměny u chlapců bývá výrazná změna rozsahu a polohy hlasu, kdy dochází k jejich posunu až o oktávu níže.

Tak jako se dítě postupně vyvíjí po stránce tělesné a duševní, tak i utváření dětského hlasu probíhá zvolna a koresponduje s jeho celkovým vývojem. Hlasové ústrojí nejrychleji roste a mění se v období pohlavního dospívání. Tehdy dochází k hlasovým problémům a mutačním změnám. Vývoj hlasového ústrojí ovlivňuje také základní vlastnosti dětského hlasu: výšku, hlasový rozsah, barvu, sílu, zvučnost i dechovou funkci.

Mladší školní věk, tj. období 6-11 let, v němž dítě navštěvuje 1. stupeň základní školy, se hlasového ústrojí vyvíjí pozvolna. Hlasivky se při fonaci (tvorbě hlasu) chvějí převážně vnitřními okraji, což způsobuje tzv. „vrchní“ (falsetové) hlasové znění s typickou barvou dětského hlasu (vyznačující se jasností, zvonivostí). Tyto přednosti suplují nedostatek síly u takto starých dětí.

U některých takto starých, dětí se v této životní etapě vyskytuje v mluveném i zpěvném projevu určité procento hlasových chyb a poruch. Jsou dvojího druhu: v některých případech mohou být vrozené, v jiných získané špatným zacházením s hlasem. Většinou se tak stane v důsledku častého křiku dětí samotných. Vliv nevhodného příkladu – mluvního vzoru příliš hlasité komunikace rodičů, dospělých, učitelů působících na předškolní děti nebo chybně posazeným hlasem vyučujícího ve škole. V důsledku toho pak může být postižena kromě jiných potíží i srozumitelnost řeči. Silným hlasem nedosáhneme zřetelnosti, je zapotřebí přesně artikulovat a více zapojit rty a jazyk.

Chyby a poruchy hlasu

O hlasových chybách lze uvažovat v souvislosti nadměrné činnosti dechového ústrojí ovlivňující míru znělosti hlasu nebo bývají důsledkem běžných onemocnění (angína, chřipka, záněty hrtanu, průdušek, ...) Katar hlasivek může způsobit dočasnou ztrátu hlasu. V případě recidivy je třeba se obrátit na lékařskou pomoc, rozhodně při „ztrátě hlasu“ neužívat šepotu. Při šepotu se překrývá sliznice, a následky pro hlas mohou být škodlivé (Bubeníčková 2008, s. 18).

Chyby znělosti hlasu při mluvení a zpěvu:

- krční tón – vzniká násilným tlakem nebo svíráním hrtanu a nesprávnou polohou jazyka
- dyšný tón – se projevuje jako rušivý šelest a vzniká tím, že se hlasivky při tonizaci nedostanou k pomyslnému středu
- nosový tón – vzniká přehnaným vháněním vzduchového proudu do nosu
- dutý tón – je takový, kterému chybí znělost a lesk

Poruchy hlasu

Předcházení hlasovým poruchám je třeba věnovat patřičnou pozornost již v časném dětském věku, neboť hlasové poruchy lze zaznamenat již u kojenců a dochází k nim zejména v důsledku silného křečovitého pláče. Často je tomu u neuropatických dětí při známém křičení. Dětská chraptivost a ztráta pružnosti hlasu se projevuje i jako následek nesprávného a nešetrného užívání hlasu, neúměrně hlasitého křiku při hrách, (často přejímají chybný vzor od dospělých, kteří rovněž křičí), ale také pobýváním v hygienicky závadném prostředí. Chraptivost a drsnost hlasu je důsledkem namáhání hlasivek. Léčení bývá obtížné a zdlouhavé. Hlasové poruchy tohoto druhu se obvykle označují jako následek tzv. „přepínání hlasu“, které je nebezpečné pro člověka jakéhokoliv věku. Prevence v podobě hlasové výchovy je proto nutná již ve škole, kdy dbáme na procvičování fyziologicky a hygienicky nezávadného tvoření a užívání hlasu i při zpěvu, který je velmi účinným prostředkem hlasové výchovy, zejména v jeho krajních polohách.

Mezi nejznámější poruchy hlasu patří nedomykavost hlasivek a hlasové uzlíky. K *nedomykavosti* dochází nejčastěji, přetěžujeme-li hlas, z dlouhodobé námahy a tlaku na hlasivky. Může k ní dojít také následkem chorobných změn hlasového ústrojí (chřipky, angíny, zánětu, či virózy). Odhalíme ji takto: po nádechu a zadržení dechu zvuk hlasu hned není slyšitelný, je třeba mu pomoci tím, že na něj zatlačíme. Častým mluvením do indispozice mohou vzniknout *hlasové uzlíky*. V důsledku přetěžování hlasu hlasivky otečou. Zanedbáním vzniknou ohraňené zhuštěniny, které se odstraňují operativním způsobem (Bubeníčková 2008, s. 19).

2.5 Technika řeči, komponenty a zvukové prostředky souvislé řeči, kultura hlasu

„Předpokladem dobrého vyjadřování je dokonalé **ovládání techniky řeči**. Napodobováním mluvy ve svém okolí se učíme mluvit již od prvních měsíců života. Během řečového vývoje jsme vystaveni různým mluvním vlivům. Nejprve napodobujeme řeč svých rodičů a sourozenců, pak spolužáků a učitelů. Vývoj řeči je zhruba ukončen v sedmém roce našeho věku. Ve čtrnácti letech jsou naše mluvní návyky již pevně fixované. Velmi záleží na prostředí, kde vyrůstáme, na mluvních vzorech. Ale i přes kvalitní mluvní vzory, které nás obklopují, můžeme získat chybné návyky, například nevhodné posazení hlasu, špatné dýchání, pasivní artikulaci. Znalost následujících zásad techniky mluvené řeči nám pomáhá ke správnému ovládnutí mluvních orgánů, které se na vzniku řeči podílejí“ (Šmajsová Buchtová 2010, s. 35).

Ke správné technice mluveného projevu přispívá správné dýchání (respirace), tvoření a užívání hlasu (fonace), přesná a pečlivá výslovnost (artikulace) i zvuková modulace řečového projevu.

Správné dýchání (**respirace**) – rozeznáváme dva způsoby dýchání: *žeberní* (hrudní) a *bránicové* (břišní). Většinou používáme při mluvení smíšený způsob, ten je také pro hlas a řeč nejvýhodnější. Ovšem při delším projevu, kdy je zapotřebí uvolnit ramena a krční partii, použijeme bránicový nádech. Bránicové dýchání umožňuje dobrou ovladatelnost břišních svalů, které lépe udrží pevný a plynulý výdechový proud, ale také uvolnění horních částí těla a dobrý mluvní výkon při fyzické námaze i po ní.

Pro správné užívání dechu pamatujeme na dodržování klidných a tichých nádechů, na hlasu nesmí být znát ubývání síly dechu, vdechujeme ústy i nosem – posilujeme tím rozeznění obličejových rezonancí tzv. masky, nádech nikdy nesmí přetřhnout myšlenku, interpunkce nebývá hlavním vodítkem při určování nádechu, mluvíme středně silným hlasem.

Správné tvoření a užívání hlasu (**fonace**) – pro pěstování příjemného hlasu je potřeba se soustředit na *výšku, sílu a barvu*. Vědomím lze ovlivnit zejména sílu hlasu, která by měla být vždy přiměřená prostoru. Silou hlasu nepřepínáme hlasový orgán, dbáme na to, aby během mluvního projevu postupně neslábla (z důvodu udržení

pozornosti posluchačů), stále máme na paměti, že stupeň hlasové síly je podmíněn nejen dobrou prací hlasového orgánu a dobrou dechovou ekonomikou, ale i přesnou a pečlivou artikulací.

Správné užívání zvukové modulace řečového projevu – tj. **frázování** (členění věty na kratší úseky) – neoddělovat části vět, které k sobě patří. Správné frázování zpřehledňuje veřejnou promluvu a umožňuje porozumění obsahu řeči. Nevhodné členění řeči může ovlivnit smysl věty i celý kontext sdělení. **Větný přízvuk** je dobré si vyznačit předem. Správná **intonace** přispívá k pochopení mluveného textu, uzavírá věty a jednotlivé větné úseky od sebe odděluje. Nedostatečná intonace vede k monotónnosti promluvy. Vhodná volba mluvního tempa přispívá ke srozumitelnosti a přehlednosti komunikátu.

Zvukové prostředky a komponenty souvislé řeči

Fonické jednotky - fungují jako nositelé slabičnosti a na rozdíl od hlásek nejsou výsledkem činnosti artikulačního proudu, nýbrž jen jeho modulací a úpravou. Vnímáme je až v rámci slabiky, proto je slabika základní jednotkou souvislé řeči.

Mezi prostředky patří:

- slabika
- slovní přízvuk a přízvukový takt
- větný úsek
- melodie
- důraz

dále: barva, výška, síla hlasu, pauzy, tempo, fráze

Slabika - stavební jednotka souvislé řeči

Základem slabiky v češtině je jedna samohláska nebo dvojhláska, která buď tvoří slabiku sama, nebo se kolem ní seskupují souhlásky. Slabičný vrchol tvoří v češtině všechny samohlásky, ale také sonanty:

- sr – na
- vlk
- če – tl
- se – dm

Máme slabiky:

- *otevřené* (končí na samohlásku)
- *zavřené* (končí na souhlásku)

Povolání učitele je hlasově náročné a namáhavé, hlas používá ve výchovně vzdělávacím procesu jako pracovní nástroj, proto je třeba věnovat pozornost právě prevenci proti hlasové únavě. Vhodně manipulovat s hlasem a osvojit si správné návyky v oblasti hlasové výchovy by měl každý učitel, nejen ten, který se potýká s hlasovými potížemi. Je třeba vědět, jak zacházet s hlasem v indispozici vycházející z únavy, nachlazení, nedostatečného spánku, pracovního zatížení, ... aj. Je třeba mluvit zřetelně na opřeném dechu, k čemuž napomáhají drobná dechová a technická cvičení. Pokud lze předpokládat větší hlasové vypětí během dne, je možné ráno věnovat péči cvičení na rozmluvení (říkadla, slovní hříčky, jazykolamy, atd.). Vhodné je rozezpívání v cvičeních s malým tónovým rozpětím ve střední poloze na bázi zpěvního brumenda.

Kultura hlasu má rovněž zásadní význam. Zejména v učitelské profesi, kdy učitel neustále komunikuje se žáky a právě prostřednictvím kvalitního a dobře technicky zvládnutého projevu a přednesových, intonačních schopností na ně působí, stává se vzorem. Žáci tak mohou vnímat různorodé podání promluvy, dynamičnost, modulaci hlasu. Vhodná hlasová poloha, interpretace a rytmika činí komunikát poutavým, snáze zapamatovatelným a výchovným.

2.6 Sluchové vnímání

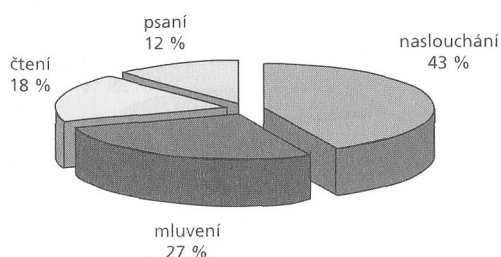
„Sluchové vnímání je velmi důležitou složkou v dorozumívacím procesu, ve vývoji řeči pak dokonce složkou hlavní. Sluch je smysl, kterým vnímáme záchvěvy těles pevných, tekutých i plyných. Zvukové podněty jsou vzbuzovány kmitavým pohybem pravidelným nebo nepravidelným a přiváděny do ucha obyčejně vzduchem, výjimečně též jiným pružným prostředím“ (Hála, Sovák 1962, s. 245).

Jak uvádí Palenčárová se Šebestou jedním z důležitých prvků při zvládnání interpersonální komunikace, je umění naslouchat – jako podstatné a neoddelitelné součásti komunikačního procesu. (2006, s. 39) Zamýšlejí se dále nad rozdílností pojmů

slyšet a naslouchat. Naslouchání je nevědomá každodenní „činnost“, kterou považujeme za samozřejmost. Slyšení označují za fyzický jev zahrnující příjem zvukových vln prostřednictvím vibrací ve vnějších, středních a vnitřních částech ucha. Pokud slyšíme slova, neznamená to ještě, že nasloucháme. Naslouchání je mentální proces aktivně přeměňující zvukové vlny na smysluplnou informaci prostřednictvím činnosti mozku, který zde zastává důležitější význam nežli ucho. Mozek hledá smysl mezi všemi uchem zachycenými zvuky. Naslouchání je psychický proces závislý na znalostech jazyka, na uvědomění si podmínek komunikační situace a využití dosavadních vědomostí a zkušeností (2006, s. 45-46). Autoři proces naslouchání dělí do šesti fází: příjem, soustředění, pochopení, analýza, hodnocení a reakce (2006, s. 49).

Na základě učiněného výzkumu v letech 2000–2002 využívání komunikačních dovedností u žáků prvního stupně základní školy ve škole z 622 respondentů mladšího školního věku ZŠ v České republice a na Slovensku věnují naslouchání 43% celkového času ve škole, mluvení 27%, čtení 18%, psaní 12% (viz. obrázek č. 2) (Palenčárová, Šebesta 2006, s. 42-43)

Využívání komunikačních dovedností u žáků
1. stupně ZŠ ve škole

3 VERBÁLNÍ PROJEV

Verbální komunikace probíhá pomocí jazyka. Přirozený lidský jazyk má čtyři roviny: gramatiku, lexikum, výslovnost a pravopis. Gramatika je kostra jazyka, gramatická pravidla užívá člověk nevědomě i s lexikem k vyjádření myšlenek, zvukový (fonologický) systém jazyka a písmo umožňují přenos myšlenek do zvukové a písemné formy (Gavora 2005, s. 53-54).

„Předpokladem dobrého vyjadřování je dokonalé ovládnutí techniky řeči. Napodobováním mluvy ve svém okolí se učíme mluvit již od prvních měsíců života. Během řečového vývoje jsme vystaveni různým mluvním vlivům. Nejprve napodobujeme řeč svých rodičů a sourozenců, pak spolužáků a učitelů. Vývoj řeči je zhruba ukončen v sedmém roce našeho věku. Ve čtrnácti letech jsou naše mluvní návyky již pevně fixované. Velmi záleží na prostředí, kde vyrůstáme, na mluvních vzorech. Ale i přes kvalitní mluvní vzory, které nás obklopují, můžeme získat chybné návyky, například nevhodné posazení hlasu, špatné dýchání, pasivní artikulaci. Znalost následujících zásad techniky mluvené řeči nám pomáhá ke správnému ovládnutí mluvních orgánů, které se na vzniku řeči podílejí.“

3.1 Jazyk a jazyková kultura, kultura řeči

Jazyk je prostředkem komunikace. Jedná se o soustavu označených znaků, kterými je pojmenovaná skutečnost, soubor ustálených znaků, pravidel a jejich užívání.

„Přirozený (lidský) jazyk má čtyři roviny: gramatiku, lexikum, výslovnost a pravopis. Gramatika je kostra jazyka. Představuje soubor pravidel ke správnému používání jazykových forem.“ (Gavora 2005, s. 53) Autor dále uvádí, že gramatická pravidla člověk užívá společně s lexikem k vyjádření myšlenek. Zvukový (fonologický) systém jazyka a písmo (pravopis) mu umožňují dát myšlenky do zvukové a písemné formy. Jedná se o abstraktní modely nezávislé na daném kontextu, proti tomu jazyk se používá v konkrétní situaci. Od jazyka odlišujeme řeč. Je-li jazyk systém, pak řeč je činnost (naslouchání, čtení a psaní). Jazyk se užívá formou řeči.

JAZYK	gramatika lexikum			
	fonologický systém		pravopis	
ŘEČ	mluvení	poslech	čtení	psaní

Obrázek č. 3: Jazyk a řeč (Gavora 2005, s. 54)

Jazykem se rozumí společenský jev, který si lidé vytvořili, aby se prostřednictvím jeho užívání dokázali navzájem dorozumět. K tomu bylo zapotřebí určité úmluvy mezi všemi lidmi na používání stejných slov, stejně uspořádaných v dané společnosti. Lidé si pomocí jazyka vyměňují své myšlenky, a to jak v písemné formě (písmem), ale hlavně ústní mluvenou podobou. Vedle výměny myšlenek je jazyk nezbytný pro jejich utváření, formování. Jazyk plní funkci společenskou, proto je důležité, aby se stále rozvíjel. Podle toho, jak mezi sebou lidé verbálně komunikují, jaké útvary a formy jazyka uplatňují, to vše mnohé vypovídá o komunitě jako celku. Zejména užívání jazyka spisovného, jakožto reprezentanta oficiálního útvaru národního jazyka, který je jednotný na celém území příslušného národa a jeho prostředků (hovorových, knižních, neutrálních, básnických, odborných).

Škola kultivuje spisovný jazyk žáka. Vyučování přináší intenzivní kontakt s touto normou, u žáka dochází k jejímu prohloubení a uvědomění. Spisovná norma jazyka se stává závaznou a povinnou (Gavora 2005, s. 63).

Do kultury řeči se prostřednictvím společenské konverzace promítají vztahy a vazby korespondující s dobovou a námětovou problematikou, která se v průběhu lidského života mění. Je podmíněna vývojem osobnostním i celospolečenským.

Kultura jazykového projevu tvoří součást kultury společnosti. Úroveň vyjadřování a celkové kultivovanosti jazykového projevu závisí na různých faktorech, které působí na člověka v různých kvalitativně i kvantitativně odlišných rovinách.

„Změny těchto struktur jsou podmíněny i společensko-historickými změnami ve vývoji kultury jazyka a ve společnosti jako celku“ (Holasová 1992, s.17). Jazyková kultura každého lidského jedince je proto jedinečná, že se jedná o specifickou vlastnost osobnosti. Utváří ji nespočet dílčích složek, které svým harmonickým uspořádáním představují otevřený systém, jenž je považován za nástroj klíčových jazykových schopností a dovedností projevující se různou úrovní a talentem jazykové komunikace.

V jazykové kultuře jsou obsaženy schopnosti emocionálního charakteru při vnímání umělecky nadaných dětí (např. literárně a pěvecky). Ty pak motivují rozvoj potřeb a zájmů takto založených jedinců. Jazyková kultura však zahrnuje též schopnost samostatného učení a tvořivého formování vkusových preferencí jedince. Obě tyto roviny se podílejí na rozvoji recepčních a kreativních jazykových schopností a dovedností jedince. Rozvoj těchto schopností a dovedností, které významnou měrou ovlivňují a podmiňují rozvoj kultury řeči, pak účinně dotváří i rozvoj kulturních zájmů a potřeb člověka (Holasová 1992, s. 17).

Na komplexním utváření osobnosti žáka - jeho jednání, chování, postojích,...i řečových dovednostech - se podílí celá řada okolností. Lze je participovat na vnější a vnitřní. Mezi vnější činitele, kteří nejvíce ovlivňují současného dětského „mluvčího“, patří rodina, škola a zejména jeho vrstevníci a v neposlední řadě celá škála technických a technologických médií a nosičů (počítač – tablet – mobilní telefon - internet, televize, CD, DVD, ...). Každý z těchto faktorů má dnes svoji nezastupitelnou roli, svá pozitiva i negativa. Dominantní vliv rodiny v době minulé vystřídal vliv vrstevníků, se kterými si žák hraje, komunikuje, soupeří, napodobuje, argumentuje, tj. vede s nimi jiný druh komunikace, nežli v prostředí rodinném či školním. Snaží se vybrané komunitě přizpůsobit, upravit vzorce svého chování, jednání a ztotožnit se s ní (a to často i verbálně).

„Kultura řeči představuje specifickou konkretizaci složitých subjekt-objektových vztahů, jejichž vnitřní struktura se v průběhu lidského života neustále mění. Změny těchto struktur jsou podmíněny i společensko-historickými změnami ve vývoji kultury, jazyka a společnosti jako celku“ (Holasová 1992, s. 17).

Paní Holasová rovněž uvádí „*vliv řady faktorů na úroveň kultury řeči:*

- *věkové zvláštnosti jedince*
- *úroveň všeobecných i speciálních schopností a dovedností*
- *skladba zájmů, orientace a potřeby předpokládající úroveň*
- *charakter motivace a zaměření osobnosti jedince*
- *průběh a úroveň dosavadního vzdělávání jedince*
- *rozsah a struktura dosavadních životních a jazykových zkušeností*

Ve výchovně-vzdělávacím procesu k těmto faktorům můžeme dále přiřadit:

- *výběr učebního materiálu určeného pro jednotlivé úrovně – jeho přiměřenost, srozumitelnost, uměleckou a esteticko-výchovnou hodnotu*
- *osobnost pedagoga, zejména jeho dovednost přiměřenou a srozumitelnou formou rozvíjet tvořivé myšlení žáků, jeho schopnost zhodnotit výsledky jejich jazykových projevů*

U všech zmiňovaných faktorů, kde převládá struktura jazykové kultury jedince, je předpoklad vnějších vlivů – zejména společensko-kulturních (prostředí komunikace, sounáležitost s určitou sociální skupinou, sociálně-psychologické klima skupiny,.. a dalších)“

Stupeň rozvoje řeči ovlivňují následující tři oblasti:

- *oblast všeobecných jazykových schopností a dovedností jedince*
- *oblast motivace, zaměření a volných vlastností jedince*
- *oblast sociokulturních vlivů rodiny a prostředí (Holasová 1992, s. 18-20)*

Holasová (1992, s. 20) se dále domnívá, že při zkoumání úrovně kultury řeči, která je též jedním z projevů jazykového nadání jedince, je třeba zohlednit nejen hledisko předpokladu míry nadání, ale i hledisko aktivační – zájmy, potřeby, motivační struktury atd.

Tuto skutečnost je třeba brát na zřetel při klasifikaci (třídění) jazykových schopností a dovedností. Komunikační akt zahrnuje řadu vzájemně propojených činností. K uskutečnění jedné složky komunikačního aktu potřebujeme několik

jazykových schopností. K tvorbě komunikátu je třeba nejen skupina lexikálních, gramatických a stylistických, ale i paměť, představivost a faktory tvořivého myšlení např. fluence nebo flexibilita (Holasová 1992, s. 20).

3.2 Verbální projev, slovní zásoba, útvary, funkční prostředky a hodnocení

Doba, ve které žijeme je spojena s velmi rychlým technickým rozvojem a ve spojitosti s tím jsou na nás vyvíjeny tlaky a nároky na naše vědomosti, poznatky, mění se způsob komunikace i slovní zásoba. Denně k nám míří značné množství informací z nejrůznějších oblastí našeho života a koutů celého světa. Je třeba se naučit orientovat v tomto novodobém „informačním chaosu“, čelit přílivu informací, rozlišovat ty podstatné, důležité od těch nepodstatných. Stoupá potřeba dalšího vzdělávání v oblasti komunikace s moderními komunikačními médii. Potýkáme se při vzájemné verbální komunikaci s řadou problémů.

Je třeba se naučit vyjadřovat stručně a jasně, rychle a přehledně a pokud možno i odborně. Dospělí se dokáží přizpůsobit současným trendům a požadavkům snáze a rychleji. Děti se komunikaci ve společnosti teprve učí, učí se používat jazyk, volit správná slova, spojovat je do vět a výpovědí. Žijí mezi námi a s námi, dřívější izolovanost padla, dnes nežijí prvních šest let pouze ve společnosti rodičů a prarodičů. Navštěvují nejrůznější zájmová zařízení, školku, kde se setkávají s dalšími dětmi, které na ně působí, učí se vzájemné komunikaci. Další odlišností od století minulého jsou moderní sdělovací prostředky, které postupně pronikaly do domácností, knihy, kazety, CD, hračky, tablety, počítače. To vše dnešní děti ovlivňuje. Dětská představivost je na ústupu, slovní zásoba ochabuje. Moderní elektronické hračky inscenují konkrétní zachycení všemožného a to prostřednictvím pár kliknutí počítačové myši, či tlačítkem klávesnice. Problém u dětí nastává v okamžiku splynutí okolního reálného světa se světem elektronickým (mylné poznatky, že lidský život má x pokusů, bezcitné uplatňování bojových ataků na druhých prostřednictvím her, ... apod.). Děti neláká knižní příběh. Čtení je pro děti aktivitou málo akční, pomalou a neatraktivní. Pokrok nelze zastavit, dětem by samozřejmě neměla být upírána technika, manipulace s ní, jen by měla být dospělými více kontrolována a usměrňována (časově, ale především obsahově). Nabídka a ukázka dalších možných volnočasových aktivit se ukazuje být žádoucí zejména pro současné děti. Obohatíme tím jejich rozhled, slovní zásobu a ovlivníme estetickou, duchovní i sociální rovinu jejich osobnosti.

Útvary verbálního projevu

Za primární projev v oblasti lidského dorozumívání byl považován projev mluvený (verbální). Daleko později byl zřízen i projev psaný, který se postupně s rozvojem vzdělanosti dále rozvíjel. Dá se říci, že jednotlivé útvary se ovšem v reálném životě nevyskytují striktně v čisté podobě. Jazykové prostředky jednotlivých útvarů se mísí, útvary se vzájemně prostupují. Např. projev a proslov jsou toho typickým důkazem.

Funkční prostředky verbálního projevu

Tím jsou rozuměny takové složky mluveného projevu, které ho mohou značně ovlivnit a přitom nejsou jenom jazykovou složkou. Jedná se zejména o důraz, melodii řeči, tempo řeči, rytmus, intonaci (*paralingvální* faktory ovlivňující mluvený projev), ale patří sem i gesta, mimika, chování a oblečení mluvčího (*extralingvální* faktory ovlivňující mluvený projev). Př.: stanovení optimální výšky hlasu a její střídání - nelze.

„Absolutní výška hlasu (základního tónu řeči) není při mluvení stále stejná: mění se ustavičně a kolísá buď nahoru, nebo dolů. Tomuto pohybu základního tónu mluvy se říká melodie řeči“ (Hála, Sovák 1962, s. 149).

Jednotlivá slova v řeči nevyslovujeme stejně silně. Některým přikládáme větší důraz. Jde o přiložení síly na výslovnosti slova. Obvykle se klade na začátek slova, na jeho první slabiku.

Důraz používáme tehdy, když je centrum výpovědního jádra umístěno jinde než na konci:

- **Půjčím** Janě tu novou šálu. (nedám)
- Půjčím **Janě** tu novou šálu. (ne někomu jinému)
- Půjčím Janě tu **novou** šálu. (ne starou)
- Půjčím Janě tu novou **šálu**. (ne šátek)

Dalším významným činitelem, který má vliv na verbální projev, je síla hlasu. Působením hlasové síly dokážeme dát najevo naše psychické rozpoložení. Síla hlasu ovlivňuje také slovní přízvuk, ale i důraz ve větě. Je dobré mít na paměti, že první slabika nemívá o mnoho výraznější intenzitu ve slově, než slabiky ostatní. Není proto třeba přízvučnou slabiku ještě více zesilovat.

Jak už bylo zmíněno výše, při řeči můžeme měnit kromě hlasové výšky a síly též rychlost mluvního projevu, tj. tempo řeči. „Tempo závisí na individuálních zvyklostech (tempo osobní), jednak na obsahu mluvního projevu a postoje mluvčího k němu (tempo věcné)“ (Hála, Sovák, 1962, s. 155).

Užívání určitého rytmu při mluvě se projevuje na slovech, ve větách. Pauzy ve verbálním projevu výrazově přispějí k členění textu, jak z hlediska významu, tak z hlediska uměleckého. Lze tedy pauzy rozdělit podle jejich funkčnosti na tři druhy:

- fyziologická
- významová
- umělecká

V souvislosti s mluveným projevem je dobré jmenovat ještě další dva výrazné a účinné prostředky, které ho hojně provází: mimiku a gestikulaci. Míru jejich užití je ale třeba volit adekvátně situaci a prostředí, rozlišovat projev veřejný a soukromý.

Hodnocení verbálních projevů

Hodnocení žákovských verbálních projevů je snazší realizovat na základě projevu písemných. Preference písemné formy má své opodstatněné a pochopitelné důvody: existuje zde zřejmá průkaznost a „zachytitelnost“ slovního projevu žáka, ke které se lze opakovaně vracet. Během určitého časového limitu lze zachytit, zhodnotit a prověřit sledované jevy (po stránce jazykové i obsahové) u většího počtu žáků. Výhoda tohoto aspektu je zřejmá.

Jeví se však jako vhodné a přínosné zařazovat ve větší míře do výuky hodnocení ústní žákovské promluvy, kde je věnována pozornost především zvukové podobě mluvního výkonu. Zde je vhodné si postřehy z průběhu promluvy zaznamenávat, dělat si poznámky a ty pak následně zhodnotit a podle určité škály provést klasifikaci. Tento

způsob je jistě náročnější a méně objektivní. Je velice obtížné postřehnout komunikát jak po stránce věcné správnosti, tak po té formální a intonační. Zde nesmí opomenout zohlednit všechny dílčí prvky: rytmus, tempo, frázování, pomlky, modulaci a artikulaci. Učitel tento způsob hodnocení realizuje při klasickém ústním zkoušení. Zde se nabízí možnost vyhodnocení mluvního výkonu prostřednictvím audionahrávky.

3.3 Neverbální komunikace

„Označení nonverbální komunikace znamená mimoslovní komunikaci. Nejde však, jak si většina lidí myslí, jen o mimickou stránku řeči, ale o celý komplex mimoslovních signálů – řeč těla“ (Nelešovská 2002, s. 47).

Mareš a Křivohlavý uvádí, že vedle verbální komunikace existuje také nonverbální komunikace, která bývá označována jako způsob řeči beze slov. Za použití tohoto způsobu komunikace probíhá mezilidská interakce, dáváme najevo svému okolí např. naše pocity, nálady, emoce, afekty, libost či sociální vymezenost. Neverbální komunikace o nás vytváří dojem u druhých lidí, ovlivňuje je a přesvědčuje o něčem (1995, s. 106)

Neverbální komunikace je formou sociální komunikace, při níž lidé nevyužívají obsahové stránky řeči. Nonverbální projev probíhá bezděčně, nevědomky lze jej praktikovat i diferencovaně bez verbálního doprovodu (grimasa – nespokojenost, dlaň na uchu – neslyším, vztyčený prst – pozor), ale obvykle probíhá současně s komunikací verbální. Obě formy se vzájemně doplňují. Ale vědomá neverbální komunikace je možná, při kontrole svých projevů, při sebereprezentaci. Jedná se ovšem o mimořádně obtížný úkol, většinou nelze mít kontrolu nad všemi částmi těla. Některé projevy nelze ovládat, např. chvění rukou, svalové napětí, pocení, ... Hojně je užívána ve škole při výchovně-vzdělávacím procesu. Právě děti často užívají neverbální komunikaci k vyjádření svých emocí, sebepojetí, při sblížení s druhými, ve snaze ovlivnit je, při hodnocení. Při neverbální komunikaci více vnímáme okolní prostor, polohovou konfiguraci, přiblížení, oddálení, postoj, gesta, výraz obličeje, pohledy očí, svůj

zevnějšek a všechno, co používáme. (Exnerová 2008, s. 56) Dělení prostředků nonverbální komunikace:

- vokální či paralingvistické fenomény, kam lze zařadit např. hlasitost a rychlost řeči, výšku, zabarvení hlasu, intonaci hlasu, pauzy, slovní důraz, plynulost a členění řeči, frázování, správnou výslovnost, přesnost projevu, vsuvky a doplňková slova (skrže ně se zvukově realizuje slovní vyjádření)
- extralingvistické fenomény jakými jsou mimořečové prostředky komunikace, nevyjadřují se zvukem, ale tělem – „řeč těla“: gesta, mimika, pohled, dotyk, poloha a držení těla, vzdálenost mezi komunikujícími a vzhled (Gavora, 2005, s. 100)

Tak jako si osvojujeme jiné dovednosti, je třeba se učit i nonverbální komunikaci. Nonverbální (extralingvální) prostředky komunikace spolu s paralingválními někdy působí na člověka silněji a přesvědčivě než verbální vyjádření.

3.4 Pedagogická komunikace

„Komunikace je základním prostředkem realizace výchovy a vzdělávání prostřednictvím verbálních a nonverbálních projevů učitele a žáků“ (Gavora 2005, s. 25). Mezi žáky samotnými a mezi učitelem a žáky probíhá komunikace při vyučování v určitém pořadí – jako sled komunikačních činností, situací a aktů, kterými učitel uskutečňuje výchovně-vzdělávací cíle prostřednictvím vyučovacího obsahu, metod a forem. Komunikace ve třídě otevírá a rozvíjí mezilidské vztahy, formuje sociálně skupinu, ovlivňuje klima třídy. Objevuje se následujících osm vztahů ve třídě: učitel – žák, učitel – skupina žáků, učitel – třída, žák – žák, žák – skupina žáků, žák – třída, skupina žáků – skupina žáků, skupina žáků – třída. Dění ve třídě se odehrává vedle realizace učebního obsahu také na neoficiální úrovni a nese název „skryté kurikulum“. Jedná se o prvky sociálního chování (pohyb po škole, jak a kde sedět, jak a kdy se hlásit, pravidla rozdělení moci, jak se žáci cítí ve škole, rivalita, nepsaná pravidla, vliv poslušnosti žáka na hodnocení učitele ... Učitel a žáci se společně podílejí na spoluvytváření vzájemného porozumění důležitého pro společný život. Komunikace probíhá nejen ústně, s přítomnými partnery, ale zahrnuje i komunikační pomůcky – technické prostředky v komunikaci (učebnice, encyklopedie, časopisy, příručky,...), nebo technická zařízení (televizi, video, nosiče CD, DVD,...) ve zvukové a písemné

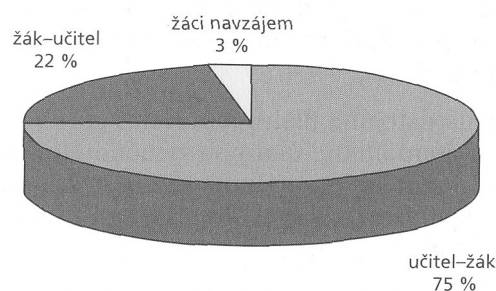
podobě. Komunikaci ve třídě můžeme zkoumat pozorováním a škálováním (stupnice hodnotící komunikační jevy nebo vlastnosti komunikujících (Gavora 2005, s. 25-31).

V komunikaci může člověk vyjadřovat rozličné komunikační funkce. Jsou to prostředky, jejichž prostřednictvím je dosahováno komunikačního záměru. Ve škole se používá široká škála komunikačních funkcí: pozdravení, navrhování, doporučování, pozvání, zeptání se, přikazování, usměrňování, objasňování, vysvětlování, dokazování, dokumentování, definování, opisování, oznamování, referování, poučování, řízení, vyzvání, varování, argumentování, potvrzování, schvalování, přesvědčování, prosba, pochvala, vyjádření spokojenosti, vyjádření nespokojenosti, poděkování, kritika, odsuzování, vyjádření sympatie, vyjádření nesympatie a vzbuzování soucitu (Gavora 2005, s. 54).

Dominantní úlohu v komunikaci během vyučování potvrdila četná zkoumání (např. Jaklová 1999, Svobodová 2000, Zelina 1994, aj.) Závěry těchto výzkumů poukazují na nadměrné mluvení učitelů a nedostatečného naslouchání žákovské promluvě, což vede k dětské únavě, nechuti komunikovat a strachu vyjádřit vlastní názor a pocit, klást otázky. Dochází tím k potlačení spontánní dětské zvědavosti a chuti mluvit. Výzkumy A. Jaklové (in Gavora 2005, s. 137-142) přináší následující skutečnosti:

- dialog v hodině téměř vždy začíná a řídí učitel
- vyjadřování žáků je jazykově chudé, nevyžaduje-li otázka pouze jednoslovnou reakci, odpověď tvoří pět až šest slov
- dialog učitel-žák tvoří 75,77% komunikačních interakcí během hodiny, žák-učitel představuje 21,66% a nejméně často má dialog komunikační strukturu, která zahrnuje rozmluvu mezi žáky navzájem – 2,57% (viz. obr. dole)
- úspěšní žáci vykazují vyšší aktivitu a chuť mluvit než žáci neúspěšní, dialog s učitelem začínají v 83,5% všech dialogů tohoto typu
- pokud se učitel svými replikami rovnoměrně obrací na žáky úspěšné i neúspěšné, je pasivita i malá komunikační kompetence slabších žáků obzvlášť výrazná

Komunikační struktury dialogu během vyučovací hodiny

Obrázek č. 4: Graf komunikační struktury dialogu během vyučovací hodiny
(Palenčárová, Šebesta 2006, s. 35)

Z toho vyplývá, že je třeba pěstovat u dětí umění vést dialog, učitel musí dát dětem čas a prostor mluvit, neomezovat odpovědi žáků jen na reaktivní akty s opakovaným jádrem otázkové výpovědi ve východisku odpovědi a s doplněním jádra, nezapomínat na kladné hodnocení a povzbuzení. Pozitivní reakcí na snahu dětí mluvit, bude jejich větší snaha. Dále by měl učitel vytvořit příznivé emocionální prostředí, navodit situace vyžadující mluvení, přizpůsobit prostředí uspořádáním malých, flexibilních skupin s možností častější obměny, v nichž má prostor každé dítě se dostatečně vyjádřit a být vyslechnuto. Kooperativní forma výuky vybízí žáky k větší aktivitě, dává prostor pro dialog a práci v přirozeném kolektivu (Palenčárová, Šebesta 2006, s. 34-35).

4 VADY ŘEČI U DĚTÍ

„Dítě nezačíná mluvit hned od samého začátku vývoje řeči naprosto správně po stránce formální. Po jistou dobu má potíže s výslovností. Musí totiž postupně zvládnout sluchovou diferenciaci, tj. dobře rozpoznávat sluchem a pak pohybově napodobovat slyšené zvuky řeči. Tím, jak se zdokonaluje součinnost sluchového a motorického analyzátoru, překonává dítě počáteční neobratnost mluvidel a začíná ovládat koordinaci mluvních pohybů podle vzoru předkládaného mu prostředím.“ (Hála, Sovák 1962, s. 182). Vývojově nesprávná výslovnost některých hlásek je fyziologickým jevem většiny dětí, který přetrvává přibližně do pátého roku věku. I po tomto roce se mnohá nesprávná výslovnost vyskytuje a může se spontánně upravit. Nesprávná výslovnost hlásek nebo celých hláskových skupin se nazývá patlavost (dyslálie).

Šmajsová Buchtová poukazuje na vady výslovnosti v mluveném projevu jako na rušivý element, který stírá srozumitelnost projevu a odvádí posluchačskou pozornost od obsahu sdělení. Vady výslovnosti mohou oslabovat zdravou sebedůvěru řečníka. Mezi nejčastější projevy nesprávné výslovnosti v češtině uvádí: rotacismy (ráčkování), sigmatismy (nesprávná výslovnost sykavek – s, z, š, ž, nebo polosykavek - c, č) a lamdacismy (nesprávná výslovnost souhlásky l) (2010, s. 69-70).

Důležitým faktorem, který ovlivňuje mluvený projev žáka, jsou vady řeči. Žáci s tímto handicapem bývají při mluvení často stresováni. Vědním oborem zabývajícím se vadami řeči, fyziologií a patologií řeči, hlasu a sluchu je foniatrie. Mezi poruchy řeči patří např. **afázie** (přechodné nebo trvalé poruchy činnosti určitých mozkových center – projevující se neschopností rozumět mluvené nebo psané řeči nebo neschopností hovořit nebo psát = tj. motorická afázie), **alálie** (vývojová nemluvnost dítěte – dysfázie), **arytmie** (absence rytmu ve verbálním projevu), **brebtavost** (nápadné zrychlení tempa řeči), **dysfonie** (chraptivost, projevuje se patologickými změnami v individuální struktuře hlasu – zejména v jeho akustických kvalitách), **dysfrázie** (nesouvislá řeč, vývojová vada syntaktické struktury řeči – projevující se nedostatkem schopnosti vytvářet věty), **dyslálie** (patlavost, porucha výslovnosti jedné nebo více hlásek), **echolálie** (chorobné opakování slov, vět nebo zvuků bez vědomé kontroly), **fonastenie** (chorobná hlasová únavnost), **koktavost** (zadržávání při verbálním projevu), **rotacismus** (vadná výslovnost hlásky „r“), **rotacismus Bohemicus** (vadná výslovnost

hlásky „ř“), **lambdacismus** (vadné vyslovování hlásky „l“), aj. Mezi nejčastěji vyskytující se vady řeči, se kterými jsem se ve své pedagogické praxi setkala, patří rotacismus (ráčkování), sigmatismus (špatná výslovnost sykavek) a koktavost (balbuties). Tito žáci působili většinou méně sebevědomě a styděli se verbálně projevat zejména kvůli posměchu svých vrstevníků. Paní Nelešovská (2005, s. 91) rovněž shrnuje: *„Každé dítě se nenaučí stejně brzy sluchově dobře rozpoznávat a napodobovat slyšené zvuky řeči, překonávat neobratnost mluvidel a zvládat koordinované mluvní pohyby. Z dětí přicházejících do ZŠ má více než polovina vady výslovnosti, v druhém ročníku je to asi 20%“*.

Nápravou řeči, odstraňováním chyb v plynulosti mluveného projevu se zabývá lékařská disciplína zvaná logopedie. Využívá k tomu nejrůznější pomůcky, techniky i alternativní metody.

Mezi drobné vady patří tzv. polykání některých samohlásek, souhlásek nebo koncovek. Při přemýšlení nad obsahem textu používáme někdy nežádoucí zvuky až „pazvuky“ (hmm). Do stylizovaných vět v improvizovaném verbálním projevu vkládáme často nějaké rušivé pomocné slovo (prostě, přirozeně, a tak, no, jednoznačně,...). V těchto případech lze mluvený projev nepatrně zpomalit, zpětně kontrolovat obsah a nežádoucího slova se vyvarovat. Je to poměrně těžké, protože nás to bude rušit v soustředěnosti na dané téma (Bubeníčková 2008, s. 19).

V některých případech souvisí vady řeči dětí s lehkou mozkovou dysfunkcí, poruchou pozornosti, dyslexií, mají za následek problém s plynulostí čtení, projevující se zadrháváním a zaváhání před každým slovem (souvisí s prací hledání slova a převodem do řeči).

S nápravou vad výslovnosti a řeči je doporučeno začít již v předškolním věku. V pozdějším věku je náprava také možná, ale jde to obvykle pomaleji a obtížněji. Další možností, jak řešit problémy s mluveným projevem, je vyhledání odborníka v pedagogicko-psychologické poradně, který pomůže odhalit příčinu problému a pokusí se odstranit danou vnitřní blokáci vhodnou terapeutickou metodou (např. při zadrhávání v řeči z důvodu ostychu), jindy je zapotřebí výhradně pomoc klinického logopeda, případně někdy též chirurgická úprava mluvidel (vrozený rozštěp patra / rtu, zkrácená podjazyková uzdička, apod.).

„Při cvičeních výslovnosti hlásek věnujeme pozornost zejména práci jazyka. Cviky pro jazyk: hra na čerta – pohyb jazyka dopředu a dozadu / hra na ještěrku – pohyb jazyka zleva doprava / olíznutí kroužením jazyka na obě strany. Další cviky mluvidel: našpulení rtů – foukání, polibek, pískání / pes cení zuby – rty se roztahují do šířky / klapání koňských podkov – jazyk špičkou nahoru, po patře dozadu a zpět / prasknutí balonků – nafouknout tváře a prsty je propíchnout / veverka – horními rty „stahujeme marmeládu“ z dolního rtu.“ Jako další doporučení při nácviu výslovnosti hlásek autorka zmiňuje: snahu udržet postavení předních a zadních zubů nad sebou – kontrola pohledem do zrcadla, nejprve nácviu správného dýchání s následným nácvikem samohlásek, pak až výslovností souhlásek, hlasité a pomalé čtení cvičných textů, dbáme na správnou výslovnost, přemýšlíme o obsahu textu, teprve potom dáváme projevu výraz a tvar, nezapomínáme na hlasovou rozcvičku obsahující dechová, hlasová a artikulační cvičení. (2010, s. 60)

Efektivní mutismus je mluvní negativismus. Projevy elektivního mutismu:

- funkční útlum řeči – dítě chce mluvit, ale nejde to
- dítě výběrově nekomunikuje s určitými osobami (např. doma komunikuje zcela normálně, ale mluvit ve školce odmítá)

„Postihuje nejčastěji děti příliš citově vázané na matku a děti sociálně nezralé. Po určité době může vymizet sám. Nestane-li se tak, je třeba, aby dítě bylo odborně léčeno“ (Nelešovská, 2005, s.96).

Opožděný vývoj řeči na podkladě orgánových poruch mluvidel

K opoždění nebo narušení vývoje řeči může dojít také u dětí:

- s vrozeným rozštěpem patra rtu,
- s narušeným vývojem chrupu,
- s výrazně zkrácenou podjazykovou uzdičkou,
- s deformací jazyka.

U těchto dětí je dobrá slovní zásoba, snižená je však schopnost správné artikulace, a tím je narušeno dorozumívání. Spolu s chirurgickou úpravou mluvidel je nutná dlouhodobá logopedická péče.

Opožděný vývoj řeči na podkladě poruch centrální nervové soustavy - vývojová dysartrie. Tato porucha je jedním z příznaků dětské mozkové obrny. Projevuje se zpravidla výrazným narušením mluvidel, kdy dítě nedokáže nastavit mluvidla tak, aby určitou hlásku správně realizovalo. Tyto děti mívají často potíže s polykáním a nadměrným sliněním. Dobrý intelekt bývá často zachován, dítě dobře vnímá a rozumí mluvené řeči. Péče o rozvoj řeči dítěte s vývojovou dysartrií patří výhradně do kompetence klinického logopeda.

5 KOMUNIKAČNÍ VÝCHOVA

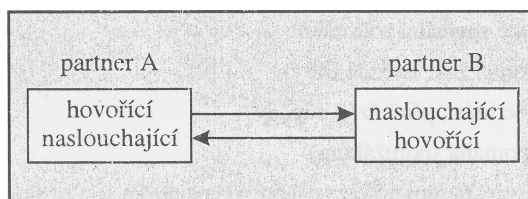
5.1 Vymezení pojmu komunikace

Tři hlavní vymezení pojmu komunikace podle Gavory (2005, s. 9) jsou dorozumívání (pochopení se – shoda myšlenek), sdělování (informování, podávání poznatků, obeznámení se svými pocity, postoji, názory apod.) a výměna informací (typičtější obousměrnost – forma dialogu).

Vědomě a cíleně se učíme mluvit a formulovat myšlenky, ale komunikační dovednosti, tedy jak jednat s lidmi, si osvojujeme bezděčně. Většinou sázíme na vlastní úsudek, vycházíme z vlastních zkušeností a intuitivně vybíráme styl komunikace. Intuice ovšem nemusí vždy stačit, neboť mohou nastat vyhrocené situace, při nichž se mohou vyskytnout negativní emoce. Při nich člověk obvykle nevolí nejvhodnější způsob reakce, neboť se může dostavit zkratkovité jednání, z toho pak dále vznikají další konflikty.

„Při komunikaci lidé jednají a reagují jak na základě bezprostřední situace, tak na základě své minulosti, předchozích zkušeností, postojů, kulturních návyků a mnoha návazných činitelů. Z toho vyplývá, že akce a reakce v komunikaci jsou určovány nejen tím, co bylo řečeno, ale i tím, jak si dotyčná osoba vykládá přijaté sdělení.“ Tzn. témuž řečenému sdělení mohou dva lidé přiřadit odlišné významy, za použití stejných slov a gest je výklad jiný (DeVito 2008, s. 33).

Komunikace jako dorozumívací prostředek mezi lidmi slouží nejen k předávání informací, myšlenek, představ a pocitů, ale měla by fungovat obousměrně. Komunikant očekává nějakou zpětnou vazbu od svého okolí, ke kterému promlouvá, ať už v podobě pochopení, souznění či naopak nesouhlasu, oponentury. Z reakce posluchače a případného následného dialogu pak může mluvčí posoudit, jak správně chápe protějšek význam sdělení.

Obrázek č. 5: Střídání činnosti partnerů v komunikaci (Gavora 2005, s. 15)

K nepochopení a nedorozumění může dojít z mnoha důvodů. Základním předpokladem pro porozumění a pochopení je jasná, zřetelná, srozumitelná mluva a volba vhodných slov, přiměřená hlasitost. Při hovoru je vhodné se přizpůsobit adresátovi, v případě řešení určitého problému být empatičtí, snažit se vcítit do pocitů komunikačního partnera, citlivě volit správná slova, učit se být v komunikaci přesní, přiřazovat skutečnostem pravá označení. Mezilidská komunikace patří mezi naše základní potřeby, proto si zaslouží neustálou péči a pozornost na jejím zvládnání.

Bez komunikace si dnešní život lze jen těžko představit. Socializace společnosti vychází z všudypřítomné komunikace probíhající na různých úrovních (Mareš, Křivohlavý 1995, s. 23).

Dalšími souvisejícími pojmy ve spojení s komunikací je rétorika, interakce, efektivní komunikace, etická komunikace či správná komunikace. *Rétoriku* definuje Gavora (2005, s. 10) jako soubor zásad k přípravě a realizaci ústních, převážně monologických projevů a *interakci* jako vzájemné působení či ovlivňování (i již pohled dvou lidí, vizáž, činy, jak se tváří) – typičtější je však interakce aktivní – působení za určitým cílem (něčeho dosáhnout, něco podpořit, něčemu zabránit apod.). Pojem *efektivní komunikace* se opírá o nezkrácenou komunikaci – tj. zamýšlený obsah sdělení je totožný s přijatým, dále o platnou komunikaci – sdělení odpovídá skutečnosti, o včasnou komunikaci - možnost realizace aktivity vycházející ze sdělení a ochoty přijímat – příjemce má zájem informaci přijmout, tento zájem lze získat vstřícností, očním kontaktem, vhodnou slovní zásobou, fyzickým kontaktem (Řezáč 1998, s. 125-128).

Na *etickou komunikaci* a její čtyři zásady se odvolává (DeVito 2008, s. 390):

- řečník zná důkladně námět, je schopen odpovídat na relevantní dotaz
- poctivá prezentace fakt bez překrucování a bez osobního prospěchu, nechat tvorbu úsudku na posluchačích
- uvádět pramen prezentovaných údajů, hodnotit bez předpojatosti
- uznávat a respektovat opoziční argumenty a důkazy.

Správná komunikace podle Špačkové (2009, s. 17) je založena na vyváženém vztahu mezi mluvčím a posluchačem, kdy komunikace započne již v okamžiku vizuálního kontaktu. Kromě vzhledu, řeči těla, je důležité oslovení, pozorné naslouchání, stručný a výstižný obsah sdělení, k jehož upoutání pozornosti a zapamatování napomohou emoce a zejména závěr komunikátu. Za samozřejmé považuje neskákat do řeči, za žádoucí oční kontakt, přátelsky naladěný hlas, přítomnost humorných momentů v přiměřené míře pro oživení komunikátu.

Jana Palenčárová a Karel Šebesta pohlíží na komunikaci jako na *soubor mluvních aktů*, kde komunikace znamená, že někdo odevzdává někomu jinému něco pomocí něčeho za jistých podmínek (2006, s. 9). Dále pak mluvní akty dělí na přímé – reprezentativní: cílem zobrazení, zachycení skutečnosti (oznámení, tvrzení, konstatování...), direktivní: cílem pobídka adresáta k činnosti (povely, prosby, žádosti, druhy otázek...), komisivní: přání a prosby sobě samému (přísahy, sliby, ujišťování...), expresivní: vyjadřují psychické postoje mluvčího ke komunikovaným faktům (poděkování, gratulace, omlouvání, pochvaly...), deklarativní: vyjadřující výkon z moci úřední (rozhodnutí, vyhlášky, úvodní formule...) a nepřímé mluvní akty, tzn., že cílů dosahujeme nedirektivně: dotaz nebo vyslovení výroku o schopnostech, sdělení, že po něčem toužíme, sdělení budoucí akce, uvedení důvodů.

5.2 Cíle komunikační výchovy

Jedním z cílů základního vzdělávání jako součásti klíčových kompetencí je též kompetence komunikativní, tzn. vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci. Primárně si vyučování komunikaci na 1. stupni základních škol klade za cíl učit žáky vyjadřovat se srozumitelně a výstižně jak ústní, tak písemnou formou. K rozvoji komunikativních schopností dochází nejmarkantněji právě v této počáteční fázi vzdělávání zejména prostřednictvím vzdělávací oblasti jazyk a jazyková komunikace – mateřský jazyk ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura. V RVP ZV je uvedena potřeba účelné komunikace nejen při výuce českému jazyku, ale je nezbytnou součástí učiva všech vyučovacích předmětů. Na konci ZV žák naplněním komunikační kompetence:

- vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, formuluje výstižně souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu
- naslouchá druhým lidem, porozumí jim, vhodně reaguje, účinně diskutuje, obhajuje svůj názor, vhodně argumentuje
- rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji, aktivně se zapojuje do společenského dění
- dokáže využít informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní účinnou komunikaci
- získané komunikativní dovednosti využívá k vytváření plnohodnotných společenských vztahů a kvalitní spolupráci s ostatními (Jeřábek, Tupý 2006, s. 14).

Komunikační výchova rozvíjí u žáků prvního stupně komunikační předpoklady kompetence jako výbavy donesené z domácího prostředí a předškolního vzdělávání. Právě prostřednictvím komunikační výchovy lze na žáky a jejich možnosti cíleně působit, aby výstupem byl správný, kultivovaný a relevantní mluvený projev: uměli vyprávět, vysvětlovat, přesvědčovat, něco popsat, ptát se, něco nabízet, uvádět informace v přesném sledu (návod, cesta), držet se mluveného tématu (uspořádání do osnovy), rozvíjet v řeči fantazii, vědomě kontrolovat plynulost projevu (tempo,

intenzitu, výslovnost), dbát na řečovou etiketu (zdvořilostní formule, společenská konverzace, slušné ukončení hovoru), užívat kontaktních prostředků.

Smyslem komunikační výchovy ve výchovně vzdělávacím procesu je podnítit zájem u žáků podílet se na rozvoji svého kultivovaného jazykového projevu adekvátního pro danou komunikační situaci. Komunikační výchově jako součásti výuky českého jazyka se v pedagogické praxi často dostává jen zlomek pozornosti, než by si skutečně zasloužila. Aplikuje se mnohdy pouze v hodinách slohu, časová dotace je jedna hodina týdně. Přitom lze uplatnit prvky komunikační výchovy v jakékoliv vyučovací hodině libovolného vyučovacího předmětu. Náročnou gramatickou rovinu jazyka lze rovněž procvičit hravou formou rozličných aktivit v hodinách komunikační výchovy, jako reflexi na pochopení probíraného učiva.

Z hlediska používané techniky se nám v rámci komunikační výchovy nejvíce osvědčila videokamera, na kterou zaznamenáváme jednotlivé výstupy žáků. Tato technika nám umožňuje nejenom podrobný rozbor verbální a neverbální složky projevu, ale pro žáka je velkým plusem i zpětná vazba, kterou na základě videonahrávky může provést jednak on sám, či případně se k dalšímu hodnocení daného výkonu mohou vyjádřit i spolužáci. Určitě je vhodné opakování podobného cvičení v dalších hodinách, kdy se během následujícího natáčení může porovnat případný pokrok v dané problematice.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 PROJEKT

6.1 Základní údaje o projektu a jeho cíle

Projekt byl zahájen v říjnu 2014 na Základní škole Pěččín 22, Bratříkov a stále pokračuje. Pozorovanou skupinou jsou žáci prvního, druhého a třetího ročníku, což čítá přibližně 70 dětí. Kmenová skupina se skládá ze třech oddílů. Do prvního oddílu patří žáci, pro které je český jazyk jejich jazykem mateřským a jimž výuka českého jazyka nečiní výraznější problém. Druhý oddíl je vyhrazen pro žáky, kteří se občas potýkají při výuce českého jazyka s jistými problémy navzdory tomu se jedná o jejich jazyk mateřský. Poslední oddíl zahrnuje žáky, kteří se rovněž učí ve škole českému jazyku, ale čeština není jejich mateřština (je jí ukrajinština). Ve všech třech ročnících je vymezení do jednotlivých oddílů podobné. Žáci byli v období říjen-listopad, leden-únor, duben-květen opakovaně podrobováni výzkumnému šetření úrovně jejich komunikačních činností, jak z hlediska produkce – tj. mluvy a psaní, tak i recepce – poslech a čtení.

Smyslem a cílem tohoto projektu bylo zjištění úrovně komunikačních dovedností u žáků v první části základního vzdělávání, dále shromáždění, zaznamenání a zhodnocení vývoje, vytvoření didaktických materiálů podílejících se na vývoji komunikačních schopností žáků na 1. stupni ZŠ a zamyšlení se nad celkovým pojetím výuky komunikační výchovy na 1. stupni ZŠ.

6.2 Sledované jevy a tématické okruhy verbálních projevů žáků

Spektrum pozorovaných jevů bylo rozříděno do třech kategorií. První kategorie zahrnovala níže uvedené verbální prostředky: za zcela samozřejmé se nabízelo kritérium **četnosti slovní zásoby**, za zajímavá hlediska pak **počátky a konce žakovské promluvy** (počátková slova a jednotvárné, neměnné, obvyklé, pravidelně se opakující, ustálené a navyklé ukončení) a **slova vyskytující se ojedinele a nahodile**. Druhá kategorie se zabývá součástmi komunikační techniky – **intonací, užívanými pauzami a zvuky nebo pazvuky narušující souvislost řeči**. V poslední kategorii byla věnována pozornost **neverbálním prostředkům** – **mimice** (pohybům doprovázející projev, gestům, výrazu obličeje), **vizice** (pohledům) a **gestice** (výrazovým pohybům rukou doplňující mluvní projev).

Tématické okruhy mluvených projevů určené žákům zkoumané skupiny

- „KDO JSEM, KOHO A CO MÁM RÁD(A)“ - projekt uskutečněn v říjnu a listopadu 2014
- „DOMÁCÍ MAZLÍČEK“ - projekt realizován v lednu a únoru 2015
- „MÍT TAK KOUZELNÝ PRSTEN!“ - projekt proveden v dubnu a květnu 2015

Zvolená témata korespondují se zájmy žáků zkoumané věkové kategorie (6-9 let). Jejich volbě předcházelo cílené mimoděčné naslouchání žákům, byla zohledněna tématická blízkost, aktuálnost i dán prostor vyniknout dětské fantazii. Tématické okruhy primárně usilovaly o prověření mluveného projevu, dále pak měly učitelé poskytnout informace o žácích samotných, jejich osobnostech. První říjnové téma s povděkem kvitovala třídní učitelka prvňáčků, která tak měla možnost se se svými žáky na prahu školní docházky blíže poznat. Přínosem byl tento tématický okruh i pro kolegyně – třídní učitelky ze druhé a třetí třídy, které mohly zaznamenat zájmové proměny, pozorovat sociální vazby u žáků ve svých třídách. Děti na sebe rády mnohé prozradí, pochlubí se, co rády dělají ve svém volnu, jak to „chodí“ u nich doma, kdo jim leccos dovolí, kdo je přísný, s kým kamarádí, jakou barvu, jídlo mají v oblibě, ... pro většinu žáků bylo toto téma velmi vděčné, často hojně doprovázené průvodními gesty, které činila jejich projev náležitě dramaticky podtrhující a zdůrazňující obsah sdělení. Téma domácí mazlíček bylo bezkonkurenčně nejúspěšnější. Všichni žáci naší školy žijí se

svými rodiči na venkově v rodinném či menším bytovém domě, kde zvířata mají svůj prostor. Velká většina proto nějaké zvíře doma chová nebo se s ním mají možnost setkat u svých prarodičů, sousedů, kamarádů. Kdo doma svého zvířecího mazlíčka neměl, hovořil o tom, jaké by to bylo, kdyby mohl mít, o jaké zvíře by se jednalo a proč, jak by se o něho staral, co by s ním zažíval za dobrodružství, apod. Humornými zážitky se jednotlivá vypravování jen hemžila opět podbarvená četnými neverbálními prostředky. Nejzajímavějším, nejvážnějším tématem k zamyšlení a určitou společenskou reflexí, alespoň pro nás pedagogy, bylo jarní téma – poslední, kde byl žákům dán široký prostor pro svá přání, touhy, očekávání, řešení svých trápení. Pominu-li hmotná přání v nejčastější podobě dotykových mobilů, tabletů, i-padů a notebooků rozličných typů přes zámořské dovolené, bazény a trampolíny, zábavní parky všeho druhu, cirkusy až po přání nehmotná v podobě uzdravení invalidního tatínka, návratu do rodné vlasti (Ukrajiny), stát se mistrem světa v atletické disciplíně desetiboji, zajistit a nechat zmizet ze světa všechny zlé lidi, co chtějí ubližují slabým a nevinným, zařídít, aby měla maminka víc času a nemusela pracovat po práci i večer a o víkendu, udělat to na světě tak, abychom nepotřebovali peníze, vzít tatínka té nové paní a vrátit ho k nám domů a aby nás měl zase všechny rád – i maminku, vypravit se do vesmíru a najít tam mimozemšťany,...

6.3 Průběh projektu, rozbor a výsledky ze záznamů mluvených projevů

Název projektu (téma)	„Mluvený projev dětí mladšího školního věku“ na témata: KDO JSEM, KOHO A CO MÁM RÁD(A) DOMÁCÍ MAZLÍČEK MÍT TAK KOUZELNÝ PRSTEN!
Cíl (vzdělávací, výchovný)	Zjištění úrovně komunikačních dovedností žáků mladšího školního věku.
Očekávané výstupy	Analýza sesbíraných, utříděných a vyhodnocených poznatků z pozorování mluveného projevu dětí mladšího školního věku. Návrh způsobu nápravy a prevence. V tvorbě komunikátu projevuje své vlastní zkušenosti.
Pozorované jevy	Četnost slovní zásoby – slovesa, podstatná jména, jiná slova. Počátky a konce žakovské promluvy. Slova vyskytující se ojediněle a nahodile. Intonace, užívané pauzy, zvuky / pazvuky. Neverbální prostředky.
Průřezová témata	„Osobnostní a sociální výchova“
Klíčové kompetence	„k učení: <ul style="list-style-type: none"> • <i>operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na matematické, přírodní, společenské a kulturní jevy</i> <i>k řešení problémů:</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>volí vhodné způsoby řešení kriticky myslí, činí uvážlivá rozhodnutí, je schopen je obhájit, uvědomuje si zodpovědnost za svá rozhodnutí a výsledky svých činů zhodnotí</i> <i>komunikativní:</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>vyjadřuje se výstižně v ústním projevu formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu</i>

	<p><i>naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuse, obhajuje svůj názor a vhodně argumentuje</i></p> <p><i>sociální a personální:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>• přispívá k diskusi i k debatě celé třídy, podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu, na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevňování dobrých mezilidských vztahů</i> <p><i>občanské:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>• je schopen vcítit se do situací ostatních lidí</i> <p><i>pracovní:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>• využívá znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje“</i>
Časový rozsah	2 dny /jeden tématický okruh/jeden ročník
Místo realizace	Třída.
Účastníci projektu	Žáci 1., 2. a 3. ročníku, učitel.
Pomůcky	Fotoaparát umožňující videozáznam, tabule s obrázky a stručnou osnovou.
Motivace	Před každým natáčením dechová a artikulační cvičení, slovní hrátky.
Učební činnosti	Mluvení, veřejná prezentace, poslech - naslouchání.
Výukové metody	Slovní, demonstrační, samostatná práce, dovednostně-praktické.
Organizační formy	Frontální (při nahrávání), skupinová práce (diskuse – rozbor jednotlivých žákovských promluv).
Časové rozvržení	První den: první část: motivační, aktivizační – hry, dechová, artikulační, mluvní cvičení druhá část: hlavní aktivita – pořízení videonahrávek žákovských mluvených projevů Druhý den: rozbor mluvených projevů žáků Řízená diskuse.
Způsob vyhodnocení	Rozhovor, a diskuse přehrání společná kontrola pracovních listů, výstava prací.
Úskalí splnění cílů projektu	Tendence k opakování, kopírování obsahu předchozích vyslechnutých komunikátů, neudržení pozornosti - monotónnost.

6.3.1 Průběh projektu 1. tématického okruhu: „KDO JSEM, KOHO A CO MÁM RÁD“

První den – první část (motivační, aktivizační)

Motivace

Projekt byl zahájen písničkou „Mám rád“ od Mirka Černého. Přehrání a prezentace písně a průvodního klipu prostřednictvím dataprojektoru a interaktivní tabule na plátno před tabulí.

Aktivita

Dechová a artikulační cvičení, mluvní cvičení.

Hra se slovy „**JAKÝ, JAKÁ, JAKÉ**“ – doplnění výrazu o nějakou vlastnost

Př. uč. řekne slovo:

- barva - žáci reagují: modrá, červená, tmavá, světlá, veselá, oblíbená, krásná, nejhezčí ...
- číslo - žáci: velké, zábavné, neznámé, malé, oblíbené, dlouhé, vysoké ...
- jídlo - žáci: dobré, sladké, chutné, horké, pálivé, hořké, české, slané, lehké ...
- zvíře - žáci: oblíbené, chlupaté, domácí, milé, malé, veliké, vyhynulé, slizké ...
- další pojmy: rodina, kamarád, zájmy (koníčky), povaha člověka – lidské vlastnosti, aj.

Cíl hry: rozvoj slovní zásoby – přídavná jména charakterizující vlastnosti

Hra „**HÁDEJ, HÁDEJ, HADAČI**“ je založena na poznávání spolužáků i jinými smysly: po hmatu, sluchu.

Hra „**SEMAFOR**“: uč. nejprve vymezí buď místo - prostředí, nebo určí roční období (apod.), postupně jmenuje výčet činností. Žáci pozorně poslouchají a pomocí červeného papíru (odpověď NE) nebo zeleného papíru (ANO) schvalují možnost

realizace zmíněné činnosti, doporučují ji, potvrzují, že je možné ji v daném období, či prostředí uskutečnit nebo naopak zamítají proveditelnost zmiňované činnosti.

Př. Léto – prázdniny: koupání v bazénu, sbírání malin, čtení knížek, opalování, hledání hub, opékání špekáčků, bruslení na zamrzlém rybníku, navštívení hradu nebo zámku, jízda na kole, skákání na trampolíně, zdobení vánočního stromečku, chytání ryb, stavba bunkrů a skrýší, spaní pod stanem, návštěva babičky, pletení pomlázky, plnění stezky odvahy, psaní pozdravů rodičům z letního dětského tábora, zalévání zahrady, výroba píšťalky, bobování, aj. Další vymezení prostředí: Na narozeninové oslavě kamaráda. Cesta autem k moři. V kině.

Cíl: hra je zaměřena na sluchové vnímání, kritické myšlení.

Hra „**MOJE VĚTY**“ se skládají z písmen ...“ (tato aktivita nebyla provedena v prvním ročníku). Uč. rozdává (přidělí) každému žákovi tři písmena, ten následně vytvoří větu obsahující slova začínající na určená písmena. Př. c, h, ch ... „Chlapci hledají cvrčka“. Pořadí písmen si lze upravit. Věty by měly být smysluplné a měly by zachovávat přirozenou větnou strukturu.

Další aktivita je založena na výběru jednoho z daných třech písmen a sestavení věty z vlastního jména a činnosti začínající na toto písmeno. Př. „Hynek hovoří.“

Cílem aktivit je tvůrčí činnost podporující slovní zásobu.

Hra „**SYSEL**“ – nashromáždění, vymyšlení maximálního počtu slov začínajících na následující skupinu hlásek (práce ve dvojicích), vždy tři páry ve třídě dostanou přidělenou stejnou skupinu hlásek – soutěží, kdo víc (plo- , sto- , pla- , pos-, ves-)

Př. pos-: posměch, posmívat, pospíchat, posílat, postarat, posnídat, poskládat, postěžovat, posmrkat, poskočit, postel, poskok, poslední, posvětit, apod.

První den, druhá část (hlavní aktivita – zachycení verbálního projevu prostřednictvím videonahrávek)

Seznámení žáků s následnou hlavní aktivitou - hrou „**NA REPORTÉRA a HLASATELE**“ Učitel rozdělí role: uč. němý reportér (kameraman), žáci v roli hlasatelů. Stanovení pravidel:

- mluví vždy jen hlasatel – nikdo ho nepřerušuje, nekomentuje, neskáče mu do jeho projevu
- ve třídě je naprosté ticho, žáci neruší mluvčího posunky, gesty, pohyby, posunováním židle
- každý hlasatel dostane znamení mávnutím ruky od kameramana, kdy je již kamera v činnosti, pak může sám od sebe začít mluvit na téma, které vám sdělím
- hlasatel si může při svém projevu zvolit libovolnou pozici, ve které bude mluvit - sedět, stát před tabulí, stát u lavice
- v případě, že už hlasatel nebude vědět, co by nám dále sdělil, nic ho už nenapadne, sdělí nám ukončení svého projevu libovolným způsobem

Téma, o kterém budete mluvit, zní: „**KDO JSEM, KOHO A CO MÁM RÁD(A)**“, vzpomeňte na předešlé aktivity, můžete mluvit o sobě, své rodině, kamarádech, oblíbeném zvířeti, barvě, jídlu, pití, šťastném číslu, co si rádi oblékáte, jak, kde a s kým nejraději trávíte svůj volný čas, co vás zajímá, vaše záliby, koníčky, jaké zájmové kroužky navštěvujete, koho a co máte rádi a proč, co pro vás kdo znamená, proč si ho vážíte... My se na vaše zajímavé vyprávění těšíme, budeme pozorně poslouchat a snažit se zapamatovat zajímavé informace. Některé nás třeba překvapí, zaskočí, jiné pak pobaví, ale pomohou nám blíže vás poznat. Nepospíchejte, nejste nijak časově omezeni. Snažte se uspořádat myšlenky, mluvit souvisle.

Hodnocení projektu:

Druhý den – 2 vyučovací hodiny

Rozbor mluvených projevů jednotlivých žáků. Přehrání jednotlivých komunikátů. Společné hodnocení. Řízená diskuse. Pokládání otevřených otázek žákům. Př. Co vás na konkrétní promluvě vašeho spolužáka X zaujalo? Jak na vás jeho vypravování působilo? Jsou naopak nějaké prvky v jeho mluvním výkonu, které vás

rušily? Jaké? Čeho by se měl příště vyvarovat? Proč myslíte, že se váš spolužák raději díval upřeně do podlahy a ne na vás? Čím to mohlo být způsobeno? Chtěla jsem slyšet od nich, jak hodnotí jednotlivé sledované jevy, tedy zejména obsah, zda žák mluvil k tématu, používání vyjadřovacích prostředků, souvislost a návaznost projevu a celkový dojem, tedy jak působil žák na posluchače, jaké neverbální prostředky používal, zda byl celkový dojem něčím narušován. Vyžadovala jsem, aby žák své hodnocení druhého žáka zdůvodnil, neomezil se na pouhé: líbí nelíbí. ...apod.

Realizace i této části projektu děti bavila. Překvapilo mě, že většina žáků dokáže bez problémů přijmout kritiku, rady a doporučení, jak na sobě pracovat. Vzácně jsem se setkala s negativním postojem, uražením, zdánlivým nezájmem a zaseknutím. Na každém projevu jsme se snažili s žáky najít nějaké pozitivum. Ptala jsem se dětí, jak se při veřejném vystupování cítí, co je pro ně nejtěžší při mluvení? Jak snadné / těžké bylo hledat a volit vhodná slova? Zda se soustřeďovali více na obsah sdělení, tj. na to, o čem hovoří nebo na to, jak to říkají, jak u toho vypadají, jaký zauímají postoj, co dělají s rukama...? Za zajímavý postřeh považuji většinové tvrzení dětí po přehrání jejich projevu, že jim zní jejich reprodukováný hlas v nahrávce jinak, nežli se slyší přímo při běžné mluvě.

Tuto část projektu považuji za velmi přínosnou, zdařilou a podnětnou nejen pro mne, ale zejména pro žáky. Byla tam řada zábavných momentů při komentáři (zejména okazionalismů), postřehů a hodnocení mluvených projevů svých i těch spolužákových. Podařilo se na základě praktických zkušeností - přirozenou formou žákům vysvětlit, co to je verbální a neverbální komunikace, jak by měl správný verbální projev vypadat, co ho ovlivňuje, jakým způsobem bychom měli využívat gesta, mimiku apod. Toho si pak žáci u sebe navzájem (a samozřejmě i u mě) všimli. Postřehy a kritikou nešetřili, což je v pořádku. Pravidla jsou platná pro všechny.

6.3.2 Průběh projektu 2. tématického okruhu:

„DOMÁCÍ MAZLÍČEK“

První den – první část (motivační, aktivizační)

Motivace

Projekt odstartovala minutová soutěž třech týmů o sepsání maximálního počtu písni, kde je zmíněno libovolně zvíře. V každé skupině vždy jeden zapisovatel. U žáků v prvním ročníku zapisovala třídní učitelka, já a další kolegyně.

Aktivity

Dechová a artikulační cvičení, mluvní cvičení.

Hra se slovy „**SLOVNÍ FOTBAL**“ – okruh slov tematicky omezen na zvířata (např. slon, nosorožec, cvrček, kormorán, nosál, los, sob, býk, krtek apod.)

Cíl hry: rozvoj slovní zásoby – přídavná jména charakterizující vlastnosti

Hra „**CO BUDEŠ DĚLAT?**“ děti sedí v kruhu a uč. se střídavě ptá, např. „Co budeš dělat až budeš papouškem?“ Žák, na kterého uč. ukázal, musí odpovědět slovesem, které začíná stejným písmenem jako zvíře, kterým má být. V tomto případě: poletovat – papoušek. Odpověď však nemusí odpovídat skutečnosti, např. tuleň – trkat.

Cíl hry: rozvoj slovní zásoby, kritické myšlení

Hra „**BYL JSEM V ZOO**“: žáci sedí v kruhu a první (určený uč.) řekne: „Byl jsem v zoologické zahradě a viděl jsem tam *např.* řvoucího lva.“ Žák sedící po jeho levici zopakuje celou větu a přidává, co on viděl v ZOO, a tak věta neustále narůstá. Žák, který ve výčtu něco vynechá, získá trestný bod.

Cílem hry je rozvoj řeči, slovní zásoby i rozvoj paměti.

Hra „**KUFRA**“ je založena na schopnosti, se co nejrychleji vyjádřit, popsat určitý předmět (v našem případě zvíře) bez použití kořenu slova popisovaného slova. Každý žák si vylosuje lístek s jedním slovem, ostatní hádají, o jaké slovo se jedná. Prvněčkům pošeptá slovo na papírku učitelka.

Cíl: rozvoj vyjadřovacích schopností

První den, druhá část (hlavní aktivita – zachycení verbálního projevu prostřednictvím videonahrávek)

Seznámení žáků s aktivitou - hrou „**NA REPORTÉRA a HLASATELE**“, kterou už znají z podzimu. Učitel připomene rozdělení rolí: uč. němý reportér (kameraman), žáci v roli hlasatelů. A zopakuje pravidla (ticho a klid ve třídě, mluví pouze natáčený žák, smluvené gesto pro počátek nahrávání i volbu pozice žáka při projevu, nezapomenout sdělit ukončení mluvení).

Uč. sdělí žákům téma, o kterém budou hovořit „**DOMÁCÍ MAZLÍČEK**“. Navede žáky poukázáním na dlouhodobou tradici soužití lidí a zvířat v těsné blízkosti. Ochočení, zdomácnění, péči a lásku, kterou jim lidé dávají, a zvířata následně oplácí věrností a oddaností. Téměř každý dnes doma chová nějaké zvířátko nebo by si nějaké přál doma mít. Povězte, k čemu je dobré mít takového zvířecího kamaráda, co s ním lze zažít, jak se o něj starat, kde přebývá, co umí, jak vypadá, co dělá, jak a čím ho krmíte, samozřejmě jeho jméno ... atd. Pokud žádného domácího mazlíčka doma nemáte, vymyslete, jakého byste si přáli, jak by vypadal, jak byste o něj pečovali a co s ním zažívali za radosti a případná dobrodružství. Vzpomeňte na minulé natáčení a rozebírání vaší promluvy, zkuste se si vybavit všechny připomínky a doporučení, ponaučení. Všichni už se těší, jak nám popíšete toho svého zvířecího kamaráda. Tak si uspořádejte myšlenky, snažte se mluvit pomalu, srozumitelně a plynule. Až budete mít pocit, že už jste nám vše důležité a podstatné řekli, nic dalšího vás už nenapadne, nezapomeňte své vyprávění ukončit.

Hodnocení projektu:

Druhý den – 2 vyučovací hodiny

Druhý den následovalo již tradičně přehrání žakovských projevů, jejich analýza a společné kritické hodnocení v podobě řízené diskuse. Nebylo třeba klást žákům již tolik otázek jako během podzimního tématického okruhu. Žáci již samostatně reagovali na rušivé momenty v komunikátu, poukazovali na nedostatky v projevu – opakování slov, všímali si hezitačních zvuků, co vypravěč opomněl zmínit, jak na ně spolužákova promluva působila, zda příliš neodbočoval od tématu, jaké neverbální prostředky v komunikaci užíval.

Žáci k hodnocení přistupovali s nadšením, zodpovědně a kriticky. V průměru se prodloužil čas jednotlivých projevů o polovinu, což si vysvětlují zejména tématickou

blízkostí, oblíbeností a inspirativností. Nešlo si nepovšimnout, že výskyt ojedinělých, nahodilých slov byl zaznamenán z velké části u stejných dětí, kterým přirozená slovní zásoba nestačila již v průběhu podzimního tématického okruhu. Občasné jsem se potýkala s nekázní žáků při hodnocení a rozboru, ale i během nahrávání.

6.3.3 Průběh projektu 3. tématického okruhu:

„MÍT TAK KOUZELNÝ PRSTEN!“

První den – první část (motivační, aktivizační)

Motivace

Práce ve dvojicích – tvorba *kouzelného zaříkávadla*. Doplnění rýmu:

Abra, dabra to si piš, teď proměním se v bílou (?),

hadí kůže, ptačí brk, pozor si dej na svůj(?).

Láry, fáry puškvorec, umět kouzlit – dobrá ...(?),

pavučina, chlup a vlas, zas navrátí tvůj lidský(?).

Další aktivita: tvorba vlastního, krátkého, kouzelnického zaříkávadla. V každé skupině opět jeden zapisovatel.

U žáků prvního ročníku realizováno pouze ústní formou. Uč. předříkala, žáci doplňovali (hledali vhodné slovo, které by se rýmovalo).

Aktivita

Dechová a artikulační cvičení, mluvní cvičení.

Hra se slovy: „**DVĚ POHÁDKY V JEDNOM PYTLI**“

Pomůcky: pohádky Červená Karkulka a O Smolíčkovi rozstříhané po větách

Žáci pracují ve skupinách. Jejich úkolem je jednak rozřadit texty, které k sobě náležejí, a pak seřadit věty podle toho, jak jdou v příběhu za sebou:

- *Červená Karkulka bydlela se svými rodiči na kraji lesa.*
- *Maminka vyrušila Karkulku při zalévání květin a řekla jí, že má babička svátek, aby jí donesla bábovku, víno a bonboniéru..*
- *Karkulka šla lesem a potkala vlka.*
- *Vlk na Karkulce vyzvídal, kam má namířeno.*

- *Karkulka byla důvěřivá a vlkovi cestu k babičce popsala.*
- *Vlk se s Karkulkou rozloučil a pospíchal k babičce.*
- *Vešel do domu, překvapenou babičku sežral a čekal na Karkulku.*
- *Karkulce připadala babička divná, tak se jí vyptávala proč má tak velké oči, velké uši a velkou pusou.*
- *Vlk vyskočil z postele a Karkulku spolkl jako malinu.*
- *Myslivec rozpáral vlkovi břicho a z něj vyskočila Karkulka s babičkou.*
- *Všichni byli rádi, že vše dobře dopadlo.*

- *Smolíček byl malý pacholíček a žil s jelenem, který měl zlaté parohy.*
- *Když jelen odcházel z domu na pastvu, přikázal Smolíčkovi, aby si dobře zavřel a nikoho dovnitř nepouštěl.*
- *Jednoho dne uslyšel slabounké zaklepání a líbezné hlásky žadonící o otevření dveří a chvilkové ohřátí dvou prstíčků.*
- *Smolíček byl poslušný, neotevřel a vše vyprávěl po návratu jelenovi, který ho varoval, že to byly proradné jeskyňky.*
- *Tentokrát se ale Smolíček nad plačícími jeskyňkami slitoval, uvěřil slibům a otevřel jim.*
- *Jeskyňky utíkaly se Smolíčkem pryč, ale jelen zaslechl Smolíčkovo volání o pomoc a zachránil ho.*
- *Opět se nechal Smolíček oklamat falešnými slzami jeskyňek a pustil je dovnitř.*
- *Jelen se pásl daleko, neslyšel volání Smolíčka a jeskyňky ho donesly až k sobě domů.*
- *Když už byl Smolíček dost vykrmený a chtěly si ho jeskyňky upéct v peci, zoufalý volal o pomoc.*
- *Jelen ho zaslechl, nabral Smolíčka na zlaté parohy a ze zajetí u jeskyňek ho vysvobodil.*

Cíl: uspořádání pohádky podle časové posloupnosti, komunikace v rámci skupiny

Hra „TELEFON“ děti sedí v kruhu, vyberou si pohádkou bytost, kterou představují (jednoslovné pojmenování) a sdělí jí ostatním. Rytmičtým tlesknutím zopakují dvakrát svou postavu a pleskáním do stehů dvakrát vyvolají některou

z pohádkových bytostí v kruhu. (Př. drak – drak (dvojitý tlesknutí) Fík – Fík (dvojitý plesknutí), dále Fík – Fík (tlesk, tlesk) ježibaba – ježibaba (plesk, plesk), atd. Uč. žáky upozorní, aby došlo k prostřídání všech a hra nesklouzla k vyvolávání stále stejných postav.

Cíl hry: rozvoj koordinace, sluchového vnímání, pozornosti – pohotové reakce

Hra „**PŘIDEJ VĚTU**“: žáci sedí v kruhu a první (určený uč.) vymyslí větu na téma *MODERNÍ POHÁDKA (zasadí klasickou pohádkovou postavu do nějakého současného prostředí, jež se potýká s nějakým aktuálním problémem, „operuje“ s novodobou technikou, apod.* Další spolužák naváže na jeho větu. Takto se všichni vystřídají. Vznikne tak neobvyklý příběh, který pobaví.

Cíl: rozvoj komunikačních dovedností – naslouchání, vyjadřování, pohotové reakce

Hra „**SLOVO OPAČNÉ**“ Uč. říká slova a žáci k nim vymýšlejí slova protikladná: Uč.: „*Vzdálený.*“ Žáci: „*Blízký.*“ Uč.: „*Začátek.*“ Žáci: „*Konec.*“, atd.

Cíl: rozvoj vyjadřovacích schopností, procvičení antonym, pohotové reakce

První den, druhá část (hlavní aktivita – zachycení verbálního projevu prostřednictvím videonahrávek)

Připomenutí pravidel hry „**NA REPORTÉRA a HLASATELE**“, kterou už si dvakrát vyzkoušeli. Učitel zopakuje známé rozdělení rolí: uč. němý reportér (kameraman), žáci v roli hlasatelů.

Učitel vyzval žáky, aby zkusili hádat, vyvodit z předešlých aktivit, co by mohlo být hledaným aktuálním tématem jejich mluvených projevů. Žáci správně navrhovali velice blízká témata např.: „**POHÁDKA**“, „**NADPŘIROZENÉ BYTOSTI**“, „**ČAROVÁNÍ**“, „**MODERNÍ POHÁDKA**“, „**PŘEVŘÁCENÁ POHÁDKA**“, aj. Zdálo se, že je skutečný název 3. tématického okruhu „**MÍT TAK KOUZELNÝ PRSTEN**“, nepřekvapil. Široké téma umožňovalo nechat projevit dětskou fantazii, vyslovit tajná přání, cestovat v čase, do exotických koutů světa, vesmíru, zažít nejrůznější dobrodružství, přičarovat si libovolné předměty, vyřešit tíživé problémy, které je trápí,

pomoci těm, kteří to potřebují, ... jen se v klidu zamyslet, co by mohli, kdyby... Uč. opět upozornil na správné dýchání při mluvení, srozumitelnost a plynulost vyjadřování, uspořádání myšlenek, vystříhání se kopírování již slyšených obsahů projevů, odstranit rušivé průvodní jevy z minulosti, apod. Zakončení své promluvy dát slovně najevo.

Hodnocení projektu:

Druhý den – 2 vyučovací hodiny

Druhý den jsme si opět mluvené projevy společně přečetli a rozebrali. Markantně ubylo hezitačních zvuků, ale trend hojného užívání nevhodných počátečních slov stále přetrvával, ač jsme na ně při hodnocení minulých dvou tématických okruhů upozorňovali. Žáci byli natolik soustředěni a ponořeni do reprodukce svých fantazijních myšlenek, že úvodům vět nevěnovali patřičnou pozornost. Rovněž zakončení promluv pozbývalo na originalitě, ač jsme si při minulých analýzách zkoušeli vymýšlet nejrůznější zakončení (příklady: tím bych své vyprávění uzavřel, to je závěr mého povídání, vše důležité jsem už řekla, proto svou promluvu ukončuji, vyčerpala jsem všechny nápady, atd.). Ve druhém ročníku se rozpoutala bouřlivá diskuse nad užívanými neverbálními projevy. Velký pokrok (proti podzimnímu i zimnímu tématickému okruhu) jsem zaznamenala v mluvených projevech žáků třetího ročníku. Jejich promluvy působily přirozeně, u některých nebylo vůbec znát, že se jedná o předem nepřipravenou promluvu.

Analýza kategorie zkoumající verbální prostředky v mluvených projevech žáků

Nejčastěji užívanými slovy, ve spojení s vypravováním o sobě samých, žáci užívali běžná dějová slovesa a podstatná jména vyplývající ze zadaného tématu. Pro vyplnění mezer na přemýšlení nebo v okamžicích, kdy už dále nevěděli, jak pokračovat, co říci, si často pomáhali protaženou samohláskou a, která měla roli spojovacího výrazu či částice, případně užívali pazvuku ehm. Hojně až nadbytečně se v jejich vypravování objevovala ukazovací zájmena to, ten (opět spíše ve funkci časové výplně či zástupu za podmět či předmět) a příslovce pak, potom, zejména při výčtu činností a aktivit, které mají v oblibě nejen pro vyjádření časové návaznosti. Za pozornost stojí opakované užití příslovce hrozně a strašně ve spojení s dalším

slovem paradoxně opozitně vyjadřující libost – zastupující kvalitativně pozitivní rovinu. Tato jazyková neumělost jde ruku v ruce s nedostatečným jazykovým citem pramenícím z nedostatku zkušeností. Vyjadřovací schopnosti jednotlivých žáků při veřejném verbálním projevu jsou ovlivněny ještě dalšími faktory, než jen jakými jsou žákův intelekt, koncentrace na obsah výpovědi, ale také vnímání okolního prostředí, posluchači, tréma a ostych. Protože zadané téma žáci dopředu neznali, netušili, o čem budou hovořit, nemohli se připravit, často se zadržovali a otáleli s další výpovědí, přemýšleli nad tím, co dále říci. Proto se jako počátkové slovo velmi často opakovalo slůvko *no* nebo *to a* hezitační zvuk *ehm*, *takže a že*, *když a pak*. Žáci dělali časté a dlouhé pauzy, kdy nebylo zřejmé, zda bude jejich mluvený projev pokračovat či nikoliv. Předchozí výpověď intonačně neukončili poklesem hlasu nebo opakovaně užívali spojení *a už nevím*, *asi to je všechno a končím*. Mnohdy toto tvrzení bylo vyřčeno s určitou dávkou nejistoty, zda k tématu řekli skutečně vše, co chtěli. Individuální tvorba ojedinělých slov v mluvených projevech žáků této věkové skupiny se dá očekávat, neboť bývá důsledkem nedostatečné osobité slovní zásoby. Žáci neznají pojmenování pro danou skutečnost nebo si momentálně nedokáží vzpomenout na patřičný vhodný výraz odpovídající situaci. Produkce těchto slovních patvarů vzniká nahodile, působí komicky a vtipně a bývá oživením žakovských projevů. Životnost ojediněle se vyskytujících slov nebývá dlouhá, většinou rychle upadají v zapomnění. K objasnění žakovských novotvarů: *bublifukování* – *hrátky s bublifukem* – *dělání / výroba / pouštění bublin*, *chlebičkárna* – *obchod s lahůdkami (obloženými chlebičky)*, *pojet* – *pojedeme*, *pinpongovat* – *navštěvovat kroužek stolního tenisu*, *běžkovat* – *chodit na běžky*, *jedovatky* – *jedovaté houby*.

Rozbor paralingvistických prostředků v mluveném projevu žáků

Užívání pauz ve verbálním projevu žáků bylo velmi častým průvodním jevem. Řada odmlčení měla své opodstatnění, byla způsobena různými okolnostmi. Za prvořadou překážku způsobující odmlky lze bezesporu považovat nepřipravenost komunikátu, svou pochopitelnou roli sehrála tréma z veřejného přednesu, cílené pozornosti a soustředěnosti na mluvčího, z toho vyvstávají obavy z možného ztrapnění a reakce spolužáků či učitele a v neposlední řadě přemýšlení nad obsahem či smysluplností toho, co chtěl žák říci, či zvažování a bilancování toho, co má dotčený žák vlastně doopravdy rád, co je pro něho důležité. U některých žáků nervozita

způsobovala dýchací problémy. Objevovaly se občas i chybně volené pauzy určené pro nádech na nevhodných místech, což mělo za následek narušení kontinuity a přirozenosti projevu. Lepší hodnocení si ve verbálním projevu žáků zaslouží zacházení s intonací. Většina žáků volila během komunikace adekvátní klesavou intonaci odpovídající větám oznamovacím, ale někteří jedinci chybně užívali, zejména při výčtu aktivit, intonaci stoupavou, která je charakteristická pro věty tázací, otázky zjišťovací. Je pochopitelné, že se jejich pozornost zaměřila na to, o čem hovoří (obsah sdělení) než na to, zda jejich promluva odpovídá správné intonační technice. Typické až notoricky se objevující známé hezitační zvuky ehm, ééé byly součástí snad každého dětského projevu. Byly součástí „přemýšlečí“ pauzy, kterou vyplňovaly. Některé komunikáty je obsahovaly ojediněle, jiné jimi byly prosyceny od počátku do konce a staly se tak průvodním znakem promlouvajícího.

Zhodnocení užívání neverbálních prostředků v mluveném projevu žáků

Přestože byla navozena před každým tématickým okruhem a dílčími mluvními projevy přátelská a uvolněná atmosféra, zvoleno neformální přizpůsobení zasedacího pořádku dětského publika (sezení do půlkruhu na koberci v zadní části třídy / jindy pospojované lavice / prostředí školního ateliéru), jehož součástí byla také třídní učitelka a já i libovolná volba optimální vzdálenosti a místa promlouvajícího žáka, mnozí „řečníci“ upírali zrak do země, fixovali svůj pohled do jednoho neutrálního místa. Chyběl oční kontakt promlouvajícího s publikem. Tento nedostatek pramenil z velké míry ostychu, upřené posluchačské pozornosti na rétora, soustředění na obsah sdělovaného komunikátu. Jiní žáci, kteří dokázali překlenout tento handicap, při pohledu na své spolužáky během promluvy místy červenali v obličeji, propukali ve smích, případně byl jejich projev doprovázen nejrůznějšími grimasami. Častým jevem byl rovněž přímý pohled směřovaný pouze učiteli, jakožto autoritě a mylně pokládaného za jediného možného posluchače jejich projevu. Některé děti provázely svůj verbální projev řadou gest (např. rozpažením či vzpažením rukou = velikost chycené ryby / hor, pohyby tělem – znázorňující volnočasové aktivity, ... apod.), aby přiblížily sdělovaný obsah publiku, či zdůraznily významnou část komunikátu. Protipólem tomu byli žáci, kteří se za celou dobu své promluvy téměř nepohnuli, ruce měli buď pevně semknuté, setrvali v jednom určitém postavení (např. pravá ruka pokrčena v předloktí a dlaň svírající levý loket natažené levé ruky nebo propletené ruce

na prsou, či úchop jedné ruky za zápěstí druhé v protažení rukou v oblasti třísel, ... aj.). Bylo možno též pozorovat ve velké míře časté dotýkání rukou v obličejových partiích – nejčastěji ukazovák u koutku úst, palec s ukazovákem na bradě či svírající spodní část rtu, dlaň na tváři, patrné bylo časté podrbávání ve vlasech, za uchem, pohrávání s vlasovými konečky. Řada dětí se různě vrtěla, pohupovala, stahovala si rukávy u zápěstí nebo spodní část svrchního oblečení od pasu dolů. Povytahování kalhot v pase, za poutka a otírání si dlaní o oděv bylo také markantní a časté.

1. Tématický okruh: **KDO JSEM, KOHO A CO MÁM RÁD(A)**

slovesa	podstatná jména	jiná slova	počátková slova	konce promluvy	ojedinělá slova
mám	rodina	já	ehm	asi to je všechno	bublifukování
jsem	kamarád(ka)	moje(ůj)	já	už nevím, co dál	chlebíčkárna
líbí se	jídlo	to	noó	to je konec	pojet
chodím	barva	pak	že	nic mě nenapadá	pingpongovat
hraju si	kroužek	a	když	už nevím	běžkovat
umím	víkend	no	pak	už končím	jedovatky
dělám	počítač	často	takže	konec	
chci	hry	taky	ještě	dál už nic	
je	prázdniny	potom	mám	všechno	

objasnění vytvořených okazionalizmů: bublifukování – dělání (pouštění) bublin, chlebíčkárna – prodejna lahůdek, pojet – přijet, pinpongovat – hrát stolní tenis, běžkovat – jezdit na běžkách, jedovatky – jedovaté houby

2. Tématický okruh: **DOMÁCÍ MAZLÍČEK**

slovesa	podstatná jména	jiná slova	počátková slova	konce promluvy	ojedinělá slova
mám	pes	já	ehm	to je všechno	králice
je	kočka	moje (ůj)	já	už dál nevím	loužičkuje
dělá	granule	to	no	to je celý	houpadlo
umí	pelíšek	prostě	že	nic mě dál nenapadá	běhárna
chodím	ocas	a	když	asi už končím	odchlupe se
dávám	nos	vlastně	pak	víc už nevím	samovrátka
hraje si	uši	taky	takže	to je konec	obrušovadlo
štěká	bouda	pak	ještě		
mňouká	miska	pořád	tak		

vysvětlení vytvořených okazionalizmů: králice – samice od králíka, loužičkuje – dělá louže, houpadlo – závěsná houpačka v kleci, běhárna – běhací válec pro křečka, odchlupe se – líná, samovrátka – samootvácí průchod z domu pro kočku, obrušovadlo – sépiová kost

3. Tématický okruh: MÍT TAK KOUZELNÝ PRSTEN!

slovesa	podstatná jména	jiná slova	počáteková slova	konce promluvy	ojedinělá slova
příčarovat	tablet	já	ehm	to je všechno	kotrmelcovat
chtěl(a) bych	mobil	moje (ůj)	já	už mě nic nenapadá	neodmíloval se
pořídít si	moře	to	no	to je celý	prolejzačkárna
udělám	dovolená	nový	že	konec	navždycky zavěznit
zařídil(a) bych	bazén	a	když	nevím, co ještě	
pojedu	hry	vlastně	potom	dál už nevím	
budu mít	počítač	hezky	dál	a to je konec	
dám	rodina	pak	pak		
podívám se	peníze	hodně	taky		

objasnění vytvořených okazionalizmů: kotrmelcovat – vznášet se ve stavu bez tíže, neodmíloval se – nadále miloval maminku, prolejzačkárna – hřiště s prolézačkami, navždycky zavěznit – uvěznit na doživotí

Účastníci projektu – zkoumaná sk. žáků (první ročník: 26 žáků – 14 dívek a 12 chlapců, druhý ročník: 23 žáků – 12 dívek a 11 chlapců, třetí ročník: 22 žáků – 10 dívek a 12 chlapců) CELKEM 71 žáků – 36 dívek a 35 chlapců, 8 žáků ukrajinské menšiny)

	Iniciály žáka (yně)	pohlaví D/CH	Ročník	Bezproblé -mová sk.	obtíže	Čj-ne materšský
1	B.A.	D	1.	*		
2	B.K.	D	1.		* R	
3	C.E.	CH	1.			*
4	F.M.	CH	1.		* R,Ř	
5	H.K.	D	1.		* R,Ř	
6	H.A.	D	1.		* stavba vět	
7	H.Z.	D	1.	*		
8	H.A.	D	1.			*
9	H.M.	CH	1.			*
10	H.P.	CH	1.		* sykavky	
11	H.A.	D	1.	*		
12	H.L.	D	1.	*		
13	H.L.	CH	1.		* R	
14	K.T.	CH	1.		záměna hl. C/Č,S/Š,Z/Ž	
15	K.E.	D	1.	*		
16	K.L.	CH	1.		* tichý, nejistý, zadržává	
17	L.L.	D	1.	*		
18	M.L.	D	1.	*		
19	M.M.	CH	1.		* pozornost	
20	P.K.	D	1.	*		
21	P.N.	D	1.	*		
22	S.J.	CH	1.	*		
23	S.K.	CH	1.		* pozornost	
24	Š.O.	CH	1.		* R,Ř,L „huhňá“	
25	Z.T.	CH	1.	*		
26	Z.H.	D	1.	*		
	14D / 12CH			10D / 2CH	3D / 8CH	1D / 2 CH

1	D.N.	D	2.		* pozornost	
2	D.E.	D	2.	*		
3	D.J.	CH	2.		* R, LMD, pozornost	
4	D.Š.	CH	2.	*		
5	F.M.	CH	2.		* stavba vět	
6	F.Š.	D	2.	*		
7	H.A.	D	2.	*		
8	H.M.	CH	2.			*Ř, stav. vět
9	H.N.	D	2.		* R,Ř	
10	Ch.M.	CH	2.		* LMD, dyslexie, R,Ř, syk.	
11	K.F.	CH	2.		* R,Ř, S, C (růst zubů)	
12	K.V.	CH	2.	*		
13	M.D.	D	2.	*		
14	M.J.	CH	2.		* sykavky	
15	N.T.	D	2.	*		
16	N.S.	D	2.	*		
17	R.T.	D	2.		* malá sl. zás., šp. vyj.	
18	R.V.	CH	2.			*
19	R.A.	D	2.	*		
20	Š.F.	CH	2.		* R,Ř, L, sykavky	
21	Š.B.	D	2.		* malá sl. zásoba, šp. vyj.	
22	V.M.	D	2.	*		
23	V.A.	CH	2.		* pozornost	

12D / 11CH

8D / 2CH 4D / 7CH

2CH

1	B.V.	D	3.	*		
2	B.J.	CH	3.		* LMD, dyslexie R,Ř	
3	D.L.	D	3.	*		
4	F.L.	D	3.	*		
5	F.T.	CH	3.		* hyperaktivita, R,Ř	
6	H.D.	CH	3.			*
7	H.J.	CH	3.	*		
8	H.Š.	D	3.		* pozornost, sl.zásoba	
9	H.J.	CH	3.	*		
10	CH.M.	CH	3.	*		
11	K.L.	D	3.	*		
12	K.T.	CH	3.	*		
13	M.O.	CH	3.	*		
14	M.V.	CH	3.	*		
15	L.K.	D	3.	*		
16	N.R.	D	3.	*		
17	P.K.	CH	3.		*pozornost,dysl.,slov.zás.	
18	P.M.	CH	3.	*		
19	P.A.	D	3.			*
20	Š.A.	D	3.		*pomalá, nejistá, tápe	
21	Q.O.	CH	3.		*pozornost	
22	R.D.	D	3.			*
		10D / 12CH	6D / 7CH	2D / 4CH	2D / 1CH	

Vysvětlivky zkratk v obtížích:

LMD = lehká mozková dysfunkce,

malá sl. zásoba = malá slovní zásoba,

syk. = sykavky

šp. vyj. = špatné vyjadřování

stav. vět = stavba vět

záměna hl = záměna hlásek

7 ZÁVĚR

Při současné přetrvávající tendenci naplněnosti tříd zejména u nižších ročníků našeho základního vzdělávání docílit úspěchu v komunikační a slohové výchově podmíněného důkladným poznáním stavu a vývoje dětské řeči, což je a bude náročným úkolem. Aby komunikační a slohová výchova byla účelná, je potřeba poskytnout všem žákům dostatečný prostor pro vyjadřování, věcnou diskusi, analýzu nejen čteného textu, ale i slyšeného projevu. K nápravě a rozvoji komunikačních schopností je zapotřebí pravidelného a dostatečného tréninku. První úskalí tedy v současnosti spatřuji v nedostatečné časové dotaci. Řešení vidím v kooperativní výuce formou skupinového vyučování, tam už počet minut mluvení žáka významně narůstá.

Dalším negativním aspektem dnešní doby jsou čím dál častější defekty výslovnosti nejen u žáků přecházející z předškolního vzdělávání na školu základní, ale přetrvávající i u dětí navštěvující ročník druhý a třetí. Děti si svou odlišnost uvědomují, chybná výslovnost je patrná, vrstevníci si je „dobírají“ a posmívají se jim. Takoví jedinci se pak ve školním prostředí nechtějí verbálně projevovat. Naučit se správně mluvit a vyslovovat je složitý proces a je zapotřebí individuálního přístupu. Proto učitelé musí více a opakovaně apelovat na rodiče, aby zajistili svým dětem včasnou logopedickou nápravu s odborníkem. V praxi lze pozorovat, že od žákovy vadné výslovnosti jednotlivých hlásek se odvíjí a nabalují další problémy a komplikace s osvojováním gramatických jevů jazykové roviny.

Nejen správná výslovnost je základem následného kultivovaného projevu, který se často liší od běžné domácí mluvy nebo komunikace mezi vrstevníky. Kultivovaný projev učitele, jakožto mluvního vzoru, by měl být vodítkem a zárukou pro vytváření kvalitního žákovského mluvního projevu. Může tak činit navozováním nejrůznějších modelových situací vycházejících z reálného, současného světa, v nichž se žáci učí orientovat a přirozeně na ně reagovat. Kulturu řeči u dětí lze nenásilně rozvíjet i samotným vypravováním jejich vlastních prožitků, o které se s oblibou a nadšením touží podělit s ostatními. Žákovu reprodukci učitel sleduje, dělá si během ní poznámky, po ukončení projev společně zhodnotí, vyzdvihne klady, pochválí vhodné obraty, slovosled, barvitost, četnost slov a poukáže též na nedostatky, které společně odstraní. Učitel tímto vytváří u žáků kladný vztah ke správné a spisovné komunikaci a činí tak co možná nejpřirozenější formou. Pro zajímavost a zpestření lze občas prostřednictvím hry

„na reportéra“ pořídit zvukový záznam, případně videozáznam z mluveného projevu žáků a následně provést jejich rozbor a zhodnocení. Během promluvy žáka neopravujeme, nepřerušujeme ho, abychom nenarušili tok jeho myšlenek. Vyskytne-li se během projevu opakovaně táž chyba, je lepší, aby na ni učitel poukázal ihned a raději projev přerušil, aby se u žáka nezakódoval chybný návyk. Žák při přehrání záznamu může spatřit sám sebe a sledovat svůj rozvoj komunikačních dovedností. Při hodnocení mluveného projevu žáka je lépe užít hodnocení slovního, které je zřejmé, přesné, výstižné a jasné pro žáka. Klady předchází záporům. Učitel by měl vždy najít v projevu žáka místo, moment, důvod, za který by ho pochválil a naladil ho do příští práce. Na hodnocení výkonu se může podílet celá třída. Jednak rozdělení rolí jednotlivým pracovním skupinkám žáků, které při promluvách svých spolužáků sledují vždy dané hledisko, napomůže udržení kázně a pozornosti ostatních, ale žáci jsou přímo zainteresováni při této hodnotící činnosti do následných pozic věcných komentátorů, kteří posléze rekapitulují, taktně konfrontují, upozorňují a diskutují nad spolužákovým mluvním výkonem i průvodními neverbálními projevy a opět tak dochází k rozvoji mluvních dovedností. Žáci mají šanci zakusit nejen náročnou úlohu mluvčího se všemi úskalími v nejrůznějších podobách – trémy, strachu z trapnosti, bezradnosti, slovní nedostatečnosti, osamění, velkého psychického vypětí, na druhé straně odžít si neméně lehkou úlohu pozorného posluchače, porotce, který opatrně zachází se slovy kritiky, protože se na základě již osobně prožité zkušenosti dokáže vcítit do stresové situace, jakou jeho kamarád ze třídy při veřejné promluvě zažívá.

Třéninkovými činnostmi předcházejícími předem nepřipravenému komunikátu může být např. krátkodobý, veřejný přednes básně, generální zkouška repliky na školní besídku před menším publikem, krátká mluvní cvičení s individuální prezentací, ale též pravidelná stručná rekapitulace těch nejpodstatnějších a nejzajímavějších víkendových zážitků převyprávěná třídnímu kolektivu na začátku nového pracovního týdne. Pro aktivizaci mluvení lze též při výuce využít dechová a artikulační cvičení, nejrůznější aktivity v podobě her rozvíjející komunikační dovednosti, např. popis obrázků, předmětů různého typu, převyprávění prázdninových zážitků, poskládání a správné seřazení rozstříhaného příběhu / pohádky / úkonů jejich následného vyprávění, propojení fantazijního světa dětí s orchestrální hudební skladbou, využití známých televizních soutěží a jejich přenos do školního prostředí, zhlédnutí krátkého videosnímku s určitou problematikou a následná diskuse nad jejím průběhem,

řešením... aj. Postupně odbouráváme stresové faktory, kontinuálně pracujeme na nácviku kultivovaného vyjadřování, správného zacházení s dechem, silou hlasu, intonací, užívání gramatických tvarů spisovné češtiny, čerpání synonymních tvarů, pestrosti sloves, učíme žáky vnímat a chápat různá jazyková sdělení, soustředujeme se na čtení s porozuměním a kritické myšlení.

Porovná-li mluvní výkony prvního tématického okruhu „Kdo jsem, koho a co mám rád(a)“, uskutečněné během měsíce října a listopadu, s verbálními projevy třetího tématického okruhu „Mít tak kouzelný prsten!“, které probíhaly během jarních měsíců, musím připustit, že zejména zde došlo ke zlepšení a pozitivnímu vývoji a výkony měly stoupající úroveň zejména u žáků třetího ročníku. Zde se zúročila intenzivní práce třídní učitelky 3. ročníku na rozvoji mluvních dovedností. Do výuky často zařazovala skupinovou práci, kde byli žáci nuceni komunikovat, občas oživila učivo projektovými dny, jejichž nedílnou součástí a výstupem je prezentace – tzn. uplatnění komunikačních činností. Žáci tohoto ročníku jsou naučeni naprosto přirozeně a koordinovaně reflektovat průběh hodiny i své výkony během ní v závěru vyučovací jednotky, učitelka využívá úvodní třetinu první vyučovací hodiny v týdnu k vyjádření víkendového dění u jednotlivých žáků. Prostor pro individuální mluvní projev mají žáci nejen v hodinách slohové výchovy a čtení, ale také prvouky. Všechny tyto komunikační činnosti se v praxi zúročují, neboť žáky již nezaskočilo téma a nepřipravenost projevu, i ti labilnější jedinci působili jistěji a v jejich mluvených projevech byl patrný zlepšující se vývoj. Chyb, kterých se dopustili při svých veřejných promluvách oni sami nebo jejich spolužáci, si již byli schopni uvědomit, opravit je. Byla zjevná i snaha o užívání spisovné češtiny a správné větné skladby. Někteří žáci se dokáží při verbálním projevu také již více soustředit na neverbální průvodní jevy a vyhnout se často těm nápadným, nežádoucím a rušivým. Tento projekt splnil hned několik cílů. Jednak se prostřednictvím jeho realizace podařilo zmapovat, jak dokáží dnešní školáci komunikovat na veřejnosti, neméně zajímavé bylo zachycení a analýza jednotlivých promluv, sledování tendenčního pozitivního vývoje zejména u skupiny žáků 3. ročníků, kterým bylo cíleně v průběhu projektu věnováno více pozornosti a úsilí na rozvoj jejich komunikačních činností. Ukázalo se, že mluvní projev jako součást komunikační výchovy, může být přínosem a motivačním stimulem, propojením jazykové roviny v hodinách českého jazyka při výuce gramatiky, ale také v hodinách prvouky i výchov.

Stojí za úvahu vyčlenění komunikační výchovy na samostatných vzdělávacích předmětech. Komunikační dovednost je důležitou součástí lidské populace, kterou v životě nejvíce uplatníme, proto si zaslouží větší pozornost ve výchovně-vzdělávacím procesu. Chceme-li učinit patřičné kroky k nápravě a změně dosavadního nevyhovujícího systému, kde není komunikační výchově věnována patřičná péče a časová dotace, je třeba začít už s přípravou v oblasti pedagogické komunikace na fakultách ve studijním programu „Učitelství pro první stupeň základní školy“, kde studenti rozvinou své schopnosti a dovednosti účinné a adekvátní komunikace se žákem, povznesou monologickou i dialogickou úroveň žákovské verbální komunikace v daleko větší míře, seznámí se s možnostmi aktivit, metodami práce směřujícími k rozvoji komplexních komunikativních dovedností. Jedná se hlavně o rozvoj schopnosti srozumitelné a souvislé formulace svých myšlenek, aktivní účasti diskusí, naslouchání, kladení otázek, obhajobě svých názorů, argumentace i protiargumentace, reflektování názorů druhých, dělat shrnutí a činit závěry, vyjadřovat podstatu sdělení. Domnívám se, že komunikační výchova by se měla pěstovat již od samého počátku vzdělávání, je důležité motivovat děti k promluvě, poukazovat na využitelnost v praktickém životě, povzbuzovat je v mluvení, nechat je vyjádřit a po ukončení promluvy teprve poukázat na chyby a nedostatky mluveného projevu dítěte. V pedagogické praxi neustrnout, seznamovat s novinkami, materiály, aktuálními možnostmi inovativní práce v oblasti komunikační výchovy. Ve škole je třeba trénovat nejen obsahovou složku mluveného projevu, ale také jeho formu, dbát na spisovnou rovinu jazyka, procvičovat užití různých jazykových prostředků, obrátů, tvarů slov. Učitel by měl být kvalitním mluvním vzorem správného, kultivovaného a souvislého projevu.

8 DIDAKTICKÉ MATERIÁLY - METODICKÉ LISTY

– návrh alternativního způsobu nápravy

Při tvorbě metodických listů jsem vycházela z užití některých myšlenek výuky opírající se o kritické myšlení žáků, které považuji za velmi aktivní, efektivní, přínosné, tvůrčí (sestává ze 3 fází výuky: - *vybavení si*, co již o tématu žák ví, domněnky, dotazy k tématu / - *aktivizace žáka*, samostatné přemýšlení, užití vlastního jazyka k vyjádření svých myšlenek / - *vzbuzení vnitřního zájmu* žáků řešit problém, žákova práce směřuje ke stanovenému cíli, který si stanovil formulací vlastních otázek, na které hledá odpověď). Učení se kritickému myšlení je individuální záležitostí ve vztahu k vlastním myšlenkám, svobodného myšlení za sebe sama, kde získání informací je východiskem, a nikoli cílem. Na základě lidské zvědavosti žák stanoví otázky a řeší problém.

8.1 METODICKÝ LIST č. 1: „MÁME RÁDI ZVÍŘATA“

ČÁST I. SEZNÁMENÍ S MATERIÁLEM

Ročník: druhý

Věková skupina: 7 – 8 let

1. Seznámení s materiálem: (Seznámení s úryvkem na str. 46, „*Tatínek se vyplatí*“ autora: *Františka Nepila*, Nakladatelství FRAUS 2008, Čítanka – učebnice pro ZŠ 2. ročník,). Ukázka je z Čítanky pro 2. ročník ZŠ. Jedná se o prózu se zvířecí tematikou, psané hravou formou.
2. Pomocný didaktický materiál, obrázky zvířat, v obálkách předem rozstříhaný text, stírací tabulky, lihový fix, obrázky zvířat, CD přehrávač.
3. Cíl hodiny (hlavní aktivity): čtení s porozuměním textu, vyjádření myšlenek v logickém sledu na základě vlastní fantazie
4. Způsob práce s textem: z textu vybereme 5 klíčových pojmů (uvedené na tabuli), žáci se snaží vymyslet (odhadnout) o čem úryvek pojednává, své úvahy si žáci poznamenají na stírací tabulku – stručně, heslovitě (necháme na rozmyšlenou - 5 min)
5. Navrhované metody práce: metoda společného čtení, učitel začne číst nahlas, žáci se postupně přidávají, učitel se poté odmlčí – žáci pokračují, dočítají sami
6. Organizace práce: individuální (samostatná) práce, žáci sedí v lavicích rozmístěných po obvodu třídy

ČÁST II. PRÁCE S MATERIÁLEM

1. aktivity před rozvíjením mluvních dovedností: motivace (hádanka), dechové a artikulační cvičení, hry se zvuky („zvířecí orchestr“), hry se slovy („chytrá hlava s ozvěnou“), skupinová práce (soutěž družstev) – poskládání rozstříhaného textu
2. vlastní verbální projev žáků: k hlavnímu cíli hodiny – úkoly ke čtenému článku, řízená diskuse k problematice úryvku
3. činnosti po mluvním vyjádření žáků: práce ve dvojicích – reprodukce slyšeného projevu

4. časový plán: viz. minutovník přípravy na hodinu

ČÁST III. ZHODNOCENÍ AKTIVIT, ZÁVĚR

Děti se rády zabývají zvířecí tematikou, mají rády hádanky, slovní hrátky, rády soupeří, ale také se učí spolupráci, učí se naslouchat si. Největší problém jim činila aktivita s vybranými klíčovými slovy a vymýšlení příběhu podle nich. Závěrečná aktivita přiřazování vlastností k danému zvířátku pro některá byla také „oříškem“. Nejvíce se jim líbily aktivity motivační v úvodu hodiny. Hodina byla pestrá a chvílemi poměrně rušná. Ale s tím se při skupinové práci musí počítat. Na závěrečnou reflexi nám nezbyl téměř žádný čas.

Vyučovací hodina: *Český jazyk - čtení*

Ročník: *druhý*

Výchovně-vzdělávací cíl: žák pracuje tvořivě s literárními texty podle pokynů učitele – umí přečíst text přiměřeného rozsahu a porozumět jeho obsahu, dokáže analyzovat text a chronologicky uspořádat dílčí části textu dle logiky a dějové posloupnosti příběhu tak, aby výsledný příběh dával smysl, umí vyjádřit své pocity z přečteného textu, upevní si znalosti z poezie – tvoří rýmy, na základě daných pojmů, vlastní fantazie, vlastních zážitků a písemné bodové osnovy dokáže vytvořit krátký mluvený příběh, dokáže věcně (pozorně a soustředěně) naslouchat spolužákovi a následně veřejně reprodukovat obsah sděleného komunikátů jiným posluchačům, chápe.

Pomocný didaktický materiál: učebnice čítanky, stírací tabulka, fix, proužek papíru, 4 obálky s nastříhanými povídkami po větách, předem rozmyšlené obsazení / rozdělení žáků do 4 skupin, pracovní listy (nakopírované pro každého žáka)

Úvod hodiny – „motivace“: „**HÁDANKA**“ Uhodnutí tématu hodiny. Učitel zanotuje žákům úvodní části notoricky známých písní (beze slov) = indicie řešení.

1. píseň: „Máme rádi zvířata“, 2.: „Krávy, krávy jak si vlastně povídáte“ 3.: „Když jsem já sloužil“ ...žáci napíší hádané téma fixem na stírací tabulku **(1 min)**

Skupinové logopedické procvičení hlásky „R“

Dechové cvičení: nádech nosem, prudký výdech na hlásku T – kontrolujeme proužkem papíru nebo větrníkem.

Artikulační cvičení: rozkmitání jazyka mezi rty, vytvoření tzv. „datla“ – ťukáme jazykem za horní řezáky **(1 min)**

Hry se zvuky ke zvířecí tematice: „**ZVÍŘECÍ ORCHESTR**“

rozdělíme třídu „na jednotlivá zvířata“ např. po řadách
holoubky – vrků, vrků / medvědy – brum, brum / kohouty –
kykyryký, kykyryký / krocany – hudry, hudry / vrány – krá, krá /
psi – vr, vr

hra na „DIRIGENTA“ (učitel) – žáci orchestr (obměna pořadí zvířat) (2 min)

Hry se slovy: „**CHYTRÁ HLAVA S OZVĚNOU**“

Vymysli slovo - zvíře, které se rýmuje na slovo:

Nos - ? (kos) / les - ? (pes) / chyba - ? (ryba) / mrak - ? (rak) /

Brána - ? (vrána) / hrnec - ? (srnec) / tráva - ? (kráva) / sloh - ?

(hroch) / balík - ? (králík) / fouk - ? (brouk) / zase - ? (prase)

(1 min)

Soutěž družstev: 2 texty rozstříhané po větách v obálkách, žáky rozdělit do 4 skupin, vždy 2 skupiny stejný text, skupinky jsou rozptýlené po třídě a skládají pořadí rozstříhaných vět / společná kontrola / hromadné přečtení jednotlivých skupinových verzí, nakonec přečtení správného textu, čas pro skupinovou práci – 3 min, následné čtení žáků ve skupině – střídání po větách

1. text „**POVÍDKA O FRICKOVI A FRÝDĚ**“

Strýček Francek měl dva koně. Bílého Fricka a černou Frýdu. Strýček uměl koně kočírovat. Povolil opratě, zavolal hyjé a koně šli. Táhli vůz a pomalu vykračovali. Vtom DRR DRR, něco drkotá. Traktor. Koně se polekali a málem se splašili. Strýček zavolal PRRR, zatáhl opratě a koně stáli.

2. text „**VRABČÁK ČIMČARUJE**“

Nad dvorem proletěl vrabec. Kohout kokrhá, slepice krákorá, krocan hudruje, všichni se na vrabce zlobí, že jim zobe zrní. Pořádek na dvorku udělá pes Rek. Zavrčí VRRRR. Vrabec se poleká a FRR, už je za komínem. Tam hlasitě čimčaruje: „Čimčarára čim čim čim, co mám dělat, to já vím.“ Vrabec ví, co má dělat? Ví. Až pes Rek zalezl do boudy a drůbež do kurníku, vrátí se na dvorek. Vždycky tam pro něho nějaké zrníčko zbude.

(13 min)

Práce se školním textem se zvířecí tematikou: vybereme ze čteného úryvku cca 5 stěžejních pojmů: Př. nemá tvář, pes lovecký, vozík, nevidomí lidé, užitečný. Žáci odhadují obsah textu (prostor pro vlastní fantazii), vymýšlí příběh. Své poznatky zaznamenají bodově na stírací tabulku. (2 min)

Společné hlasité čtení. Začne učitel, žáci se postupně přidávají, uč. se odmlčí, žáci dočítají. Porozumění textu, dotazování. Úkoly k článku. Nakladatelství FRAUS 2008, Čítanka – učebnice pro ZŠ 2. ročník, str. 46 úryvek z knihy Tatínek se vyplatí **(15 min)**

Vlastnosti typické pro jednotlivá zvířata: SP = samostatná práce s následnou společnou kontrolou, žáci spojí vlastnost s příslušným zvířetem!

Pyšný chytrý tvrdohlavý zvědavá pilná moudrá věrný
Beran opice páv lišák včelka pes sova
(2 min)

Práce ve dvojicích: vzájemné vypravování na téma: „Můj zvířecí kamarád – mazlíček“, jeho popis, péče o něho, prostor, kde ho chovám, krmení, venčení, co s ním zažívám, proč je pro mne důležitý. Po 1 min. výměna – vypravuje spolužák o svém zvířecím mazlíčkovi. Pokud některý žák žádné zvíře doma nechová, popíše kamarádovi, jaké zvíře by si přál mít a proč. **(2 min)**

Prezentace ostatním spolužákům – výběr 4-5 žáků. Umění naslouchat jiným, zapamatování obsahu sdělení a reprodukce druhým. **(3 min)**

Společná diskuse: na téma „Zvíře jako dárek?“ (výhody X nevýhody) **(2 min)**

Závěr hodiny (reflexe): (sezení v kruhu na zemi / koberci ve volnější části třídy – molitanový míček – jako pomyslný mikrofon či „štafetový kolík“) **(1 min)**

8.2 METODICKÝ LIST č. 2 „*RODINA*“

ČÁST I. SEZNÁMENÍ S MATERIÁLEM

Ročník: třetí

Věková skupina: 8 – 9 let

1. Seznámení s materiálem: („Růženka, ta má nápady“ Christine Noestlingerová. Ukázka je z Čítanky pro 3. ročník ZŠ. Jedná se o příběhovou prózu s dívčí hrdinkou, psané hravou formou.
2. Pomocný didaktický materiál, polystyrenová kulička, dřevěná hrací kostka, arch balicího papíru s křížovkou, lepicí hmota, tabulky se slovy, pracovní listy, arch s očíslovanými úkoly.
3. Cíl hodiny (aktivity): čtení s porozuměním textu, pozorné čtení, orientace v textu, doplňování textu, komentáře, reflexe, rozšíření slovní zásoby.
4. Způsob práce s textem: práce v páru: rozdělení čteného textu, rychlá orientace v něm, barevné podtržení všech v úryvku zmíněných členů rodiny
5. Navrhované metody práce: metoda kooperace, kritického myšlení
6. Organizace práce: práce ve dvojici v lavici

ČÁST II. PRÁCE S MATERIÁLEM

1. aktivity před rozvíjením mluvních dovedností: křížovka (společná práce u tabule), dechové a artikulační cvičení, hra se zvuky (ozvěna), hra se slovy (kufř), samostatná práce (přiřazení 1 charakterové vlastnosti každému členovi rodiny seřazeného podle abecedy)
2. vlastní verbální projev žáků – dramatizace, možné dokončení příběhu
3. činnosti po mluvním vyjádření žáků: hra kostka
4. časový plán: viz. minutovník přípravy na hodinu

ČÁST III. ZHODNOCENÍ AKTIVIT, ZÁVĚR

I téma rodiny pro děti zajímavé a osobní, dotýká se jich. Práce je bavila, hra kostka měla úspěch, určitě ji opět brzy zopakujeme. Musela jsem s určitými úkoly dětem pomáhat. Některým činilo problém chronologické uspořádání životních etap člověka. V oblibě mají také známou hru z televizní obrazovky „kufř“.

Vyučovací hodina: Český jazyk - čtení

Ročník: třetí

Výchovně-vzdělávací cíl: snaha o rychlou orientaci v textu, upevnění znalostí abecedy, rozvoj slovní zásoby, sociální téma (vztahy v rodině, charakterové vlastnosti lidí)

Pomocný didaktický materiál: učebnice čítanky, nakopírované pracovní listy, balicí papír s křížovkou, polystyrenové kuličky dle počtu žáků, 2 tužky – každý žák, karty s předepsanými slovy, pastelka, hrací kostka, arch s očíslovanými úkoly 1 až 6.

Úvod hodiny – „motivace“: „**KŘÍŽOVKA**“ Vyluštění tématu hodiny. Učitel připevní na tabuli předem připravenou nevyplněnou křížovku na balicím papíře. Hledaná tajenka je téma dnešní hodiny. Společná práce, učitel vyvolává žáky k doplnění u tabule.

KAPR tradiční štědrovečerní pokrm, **POTLESK** odměna / pochvala diváků hercům, **HODINA** 60 minut, **PRÁZDNINY** čas volna a odpočinku pro žáky a učitele, **PONORKA** plavidlo pohybující se pod vodou, **MAPA** přenesené zobrazení krajiny na papír v určitém měřítku

Tajenka: **RODINA** (2 min)

Skupinové logopedické procvičení hlásky „L“

Dechové cvičení: foukání do polystyrenové kuličky do branky = prostor na lavici mezi 2 tužkami

Artikulační cvičení: „horní nátěr stropu“ – jazykem olizujeme horní patro, vyplazování jazyka v rychlejším tempu, brnkání jazyka o horní řezáky (2 min)

Hry se zvuky: „**OZVĚNA**“

Učitel vyvolává slabiky, žáci opakují po něm: lalala, lilili, lololo, lelele, halóóó, kululúúú, klapy klap, góóól (2 min)

Hry se slovy: „**TÝMOVÁ HRA U TABULE - KUFR**“ – slova obsahující hlásku „l“, 3 skupiny žáků (např. dle řad ve třídě), u tabule vždy jen 1 tým – respektive 2 žáci z 1 týmu, oba čelem ke třídě, jeden s kartami hádaných slov těsně u tabule na vyvýšeném stupínku,

druhý žák ze stejného týmu krok před ním. Ostatní žáci z týmu v lavicích opisují slovo na kartě, kterou ukazuje žák u tabule tříde ve vzpažených rukách, nesmí v popisu použít stejný kořen hádaného slova. Žáci v lavicích ze stejného týmu se v popisu jednotlivých slov střídají, nedokáží-li popsat, může každý žák 1x požádat o jiné slovo – heslem dál. Každému týmu je přidělen časový limit 1 minuty. Hádaná slova má každý tým z různých okruhů, které učitel týmu předem sdělí. Učitel přiděluje body na tabuli za uhodnutá slova každému týmu.

1. tým „předměty doma v kuchyni / jídelně k přípravě, úpravě a konzumaci pokrmů“ - lžíce, talíř, metla, plotýnka, struhadlo, louskáček,...

2. tým „oděvy a obuv členů naší rodiny“- klobouk, pláštěnka, holiny,...

3. tým „předměty a zařízení v naší třídě“- klika, tabule, police, klíč... aj. **(5 min)**

Samostatná práce: „**NAŠE RODINA**“ žáci vypíšou na papír křestní jména členů své rodiny a seřadí je podle abecedy, na dalším řádku je seřadí podle výšky a na posledním řádku přidělí každému členu rodiny 1 nejuvýstižnější charakterovou vlastnost. Po uplynutí vymezené lhůty, přečtou svůj zápis a okomentují. **(10 min)**

Práce s literárním úryvkem z čítanky pro 3. ročník ZŠ nakladatelství Fraus, str. 135

Aktivity před čtením: Hra „**Oči dokořán**“ spočívá v rychlé orientaci v textu, kooperaci ve dvojici. Na papíru mají žáci předem okopírovaný kratší úryvek textu z čítanky, který budeme následně společně číst celý. Žáci si domluví ve dvojici taktiku, např. rozdělí si úryvek na 2 sledované části. Úkolem soutěžních dvojic je najít a barevně podtrhnout v textu všechny jmenované členy rodiny co možná nejrychleji. Po dokončení práce, položí pastelku a zvednou ruce. Učitel sleduje a zapisuje pořadí třech nejrychlejších dvojic. Následuje společná kontrola.

Ukázka úryvku textu „Růženka, ta má nápady“:

Růženka vešla do kuchyně. Posadila se ke stolu. Nikdo jí nenalil kakao, nikdo se nezeptal, jestli chce housku s medem nebo s marmeládou. Růženka usoudila, že vlastně o žádnou snídani nestojí. Tak zase vstala. Jindy, ve dnech, kdy jí mají rádi, nikdo v rodině nic takového nepřipustí. Máma zvolá: „Ale holčičko, potřebuješ přece něco do žaludku!“ Babička řekne: „Napij se aspoň trochu kakaa.“ Děda jí nabídne: „Kousni si do mého chleba!“ Táta se usměje: „S prázdným žaludkem bys to ve škole nevydržela.“ Tu středu, kdy Růženka vstala levou nohou, neřekl nikdo ani slovo.

(3 min)

Vlastní čtení: děti se při čtení střídají po větách po lavicích. Porozumění textu, dotazování. Vypsání nepříjemností, se kterými se Růženka potýkala. Úkoly k článku. Možnosti dokončení příběhu. Dramatizace pocitů, nálad pantomimou.

Nakladatelství FRAUS 2008, Čítanka – učebnice pro ZŠ 3. ročník

Tématický celek: Ve světě dětí, str. 134 - 135 úryvek z knihy:

„Růženka, ta má nápady“ Christine Noestlingerová **(15 min)**

Aktivita po čtení: Na tabuli připevním arch s očíslovanými úkoly: 1 až 6. Každý žák má na lavici 1 hrací kostku. Podle toho, jaké číslo mu při hození padne, zpracuje přidělený úkol na svůj nakopírovaný list. Individuální plnění. Učitel obchází žáky, přihlíží, je nápomocen.

číslo 1 na hrací kostce: *Zaznamenej členy tvé rodiny do nevyplněného rodokmenu (křestní jméno rodinného příslušníka a příbuzenský vztah vůči Tobě).*

číslo 2 na hrací kostce: *Doplň v nakopírovaném listu označení rodinného příslušníka se správnou charakteristikou.*

číslo 3 na hrací kostce: *Napiš svou celou adresu: jméno a příjmení, ulice – případně část obce a číslo popisné domu, město – obec a nakonec poštovní směrovací číslo.*

číslo 4 na hrací kostce: *Vypiš všechny své nejbližší rodinné příslušníky na nakopírovaném listu s uvedením jejich věku a sečti je všechny dohromady.*

číslo 5 na hrací kostce: *Označ čísla 1 – 10 vzestupně etapy lidského života.*

číslo 6 na hrací kostce: *Co se Ti vybaví, když se řekne POMOC V RODINĚ?*

Odevzdání nakopírovaných listů. Kontrola, prezentace, četba, ukázky z listů a diskuse v následující hodině českého jazyka – čtení. **(4 min)**

Závěr hodiny: Společná závěrečná reflexe hodiny, zhodnocení aktivit, co se povedlo, co zopakovat, k čemu se vrátit – co ještě objasnit.

(2 min)

8.3. METODICKÝ LIST č. 3 „ZPÁTKY DO POHÁDKY“

ČÁST I. SEZNÁMENÍ S MATERIÁLEM

Ročník: třetí

Věková skupina: 8 – 9 let

1. Seznámení s materiálem: „Škola čar a kouzel v Bradavicích“, J. K. Rowlingová, str.144, ukázka je z Čítanky pro 3. ročník ZŠ. Další úryvek je nonseansová báseň Jana Vodňanského, psaná hravou formou.
2. Pomocný didaktický materiál: kostým čarodějnice a symbolické vybavení k čarování – hůlka, kotlík, koště, bylinky,..pomůcky, karty s obrázky obsahující hlásku „Ř“, lepicí hmota na tabuli, nakopírované listy pro žáky, učebnice, listy s rozstříhaným textem básně, nůžky do každé skupiny, pero.
3. Cíl hodiny (aktivity): čtení s porozuměním textu, sluchové vnímání, kooperace, rozšíření slovní zásoby, rozvoj fantazie, procvičení paměti
4. Způsob práce s textem: skládání textu po větách – diktování zapisovateli
5. Navrhované metody práce: metoda společného čtení, učitel začne číst nahlas, žáci se postupně přidávají, učitel se poté odmlčí – žáci pokračují sami
6. Organizace práce: individuální, práce ve skupině

ČÁST II. PRÁCE S MATERIÁLEM

1. aktivity před rozvíjením mluvních dovedností: motivace (hádání převleku uč. hledat souvislosti s tématem na tabuli), dechové a artikulační cvičení, hry se zvuky (říkanka), hry se slovy (paměť), běhací diktát (skupinová činnost), kouzelnická klauzule (zaklínadlo), tiché (individ.) čtení úryvku z čítanky
2. vlastní verbální projev žáků: úkoly k článku
3. činnosti po mluvním vyjádření žáků: tvorba vlastního pohádkového příběhu po větách
4. časový plán: viz. minutovník přípravy na vyučování

ČÁST III. ZHODNOCENÍ AKTIVIT, ZÁVĚR

Zaručený žákovský úspěch získal běhací diktát, tvorba zaklínadla a pobavit je obsah nonseansové básničky. Vysvětlili jsme si pojem nonseans. Zkoušeli si vybavit nějaké podobné úryvky (postavy) tohoto žánru. Závěrečná aktivita, tvorba příběhu po větách se jim také líbila. Vznikl jedinečný a neotřelý příběh. Naopak mne překvapila téměř stoprocentní znalost příběhu z Bradavic a postavy Harryho. Za následem to má fenomén současnosti – televize.

Vyučovací hodina: Český jazyk - čtení

Ročník: třetí

Výchovně-vzdělávací cíl: čtení s porozuměním textu, sluchové vnímání, kooperace, rozšíření slovní zásoby, rozvoj fantazie, procvičení paměti

Pomocný didaktický materiál: učebnice čítanky, nakopírované pracovní listy, balicí papír s křížovkou, polystyrenové kuličky dle počtu žáků, 2 tužky – každý žák, karty s předepsanými slovy, pastelka, hrací kostka, arch s očíslovanými úkoly 1 až 6.

Úvod hodiny – „motivace“: „**NĚMÁ ČARODĚJNICE**“ Učitel(ka) vstoupí v převleku čaroděje / čarodějnice. S sebou koště, kouzelnickou hůlku, kotlík s bylinami. Na tabuli napíše křídou vzkaz pro žáky: Téma dnešní hodiny napoví můj převlek, pomůcky a pantomima.

VÍTEJTE VE SVĚTĚ ****H***K, **R a *O*Z**!**

Správná odpověď: ...pohádek, čar a kouzel! **(2 min)**

Skupinové logopedické procvičení hlásky „Ř“

Dechové cvičení: nádech nosem, výdech ústy – lehoučký, nesmí zhasnout plamen svíčky

Artikulační cvičení: zuby stisknout k sobě, našpulit, šeptáme rrrr (řežeme pilou)

(2 min)

Hry se zvuky: „**HRA NA DŘEVORUBCE**“ – ve dvojicích, křížem spojit ruce, opakovat říkanku po učiteli, po slabikách střídavě krčit a propínat ruce. „Řežeme dříví na polínka, ať má čím topit maminka. Řízy, řízy, říz!“

Následně žáci opakují 1x říkanku individuálně ve dvojicích. Dbají na správnou výslovnost. **(1 min)**

Hry se slovy: „**HLAVA DĚRAVÁ**“ – uvnitř tabule schovaná slova obsahující hlásku „ř“. Učitel žákům odkryje 20 slov s obrázky na 1 minutu. Žáci se snaží zapamatovat si, co možná nejvíce slov (dřevák, řepa, hřeben, hříbek, peří, křída, třešně, kuře, řemen, hříva, dřevo, střecha, křídlo, pařez, hřebíky, třída, břicho, kořen, řeka, křeslo).

Do nakopírovaných listů žáci zapíší všechna, která si vybaví. Na pořadí nezáleží.

Druhý úkol: učitel vyzve žáky, aby označili v listu polohu karty, kde byl umístěn obrázek s písmenem „K“, třída písmenem „T“ a hřebíky písmenem „H“.

(4 min)

Aktivita před čtením: úryvek z čítanky pro 3. ročník ZŠ nakladatelství Fraus, z oddílu „Ve světě veršů“, str. 55 nonseansová báseň Jana Vodňanského

Skupinová práce: „**BĚHACÍ DIKTÁT**“ žáci jsou rozděleni do 5 skupin dle barevně vylosovaných papírků z kouzelnického klobouku. Žáci si určí ve své skupině dva písaře, kteří rychle píšou. Ti budou zaznamenávat na řádkovaný arch papíru jednotlivé diktované věty od spolužáků ze své skupiny. Žáci budou vždy střídavě po jednom vybíhat k tabuli, kde si přečtou při každém vyběhnutí ze základny pouze 1 text z jednoho papíru. Jednotlivé úryvky básně jsou totiž rozepsané a rozstříhané po větách na několika pruzích a neuspořádaně poházené před tabulí. Vybíhající žák ze skupiny si vždy jeden přečte a obsah nadiktuje týmovému písaři. Takto postupují až do té doby, než jsou nadiktovány všechny řádky básničky. Písaři dbají, aby přepsané věty byly oddělené, na každém řádku pouze jedna věta. Báseň zapsanou po větách pak totiž následně zase rozstříhají.

Pohádka naruby

Pohádka naruby

Na dveře ťuká

Drak je v ní bezzubý

Karkulka vlka

Chtěla mít k snídani

Dali jí rohlík

Vlk se dnes k babičce

Svátečně oblík

Jeníček s Mařenkou

Spapali mrakodrap

Hlavy jim narostly

Vzhůru až do oblak

Mrakodrap z perníku

Mrakodrap z kokosu

Na tom už nesejde

Dali si do nosu

Další skupinový úkol spočívá v rozstříhání jednotlivých řádků přepsaných a nadiktovaných vět. Žáci se pokusí poskládat je za sebou tak, aby dávaly smysl. To může znamenat více variant. Po dokončení všech skupin ji vždy jeden mluvčí z každé skupiny přečte a nakonec autorovu verzi přednese učitel.

Posledním úkolem je zodpovězení třech otázek. Odpovědi poznamenejte do pracovního listu. Učitel vymezí žákům kratší časovou lhůtu pro odpovědi, následuje společná diskuze.

- Proč pojmenoval autor svou píseň Pohádka naruby?
Zdůvodněte.
- Ze kterých pohádek vybral autor postavy do této písně?
- Jak je změnil? **(15 min)**

Práce s literárním úryvkem z čítanky pro 3. ročník ZŠ nakladatelství Fraus, z oddílu

Ve světě fantazie, Škola čar a kouzel v Bradavicích, J. K. Rowlingová, str.144

Aktivity před čtením: Hra „**KOUZELNÁ KLAUZULE - ZAKLÍNADLO**“ žáci se pokusí sestavit kratičké kouzelné zaříkávadlo, v němž použijí rým. Individuální práce. Výsledek zaznamenají do svého pracovního listu. Následuje prezentace před ostatními spolužáky a učitelem. **(8 min)**

Vlastní čtení: Žáci si nejprve pozorně přečtou úryvek samostatně potichu. Po dočtení zavřou učebnici a učitel pokládá zjišťující otázky prověřující jejich pečlivé a soustředěné čtení. **(3 min)**

Aktivity po čtení: Jaké tři oblasti zvýrazněné tučným písmem na seznamu – listu papíru, který dal obr Hagrid Harrymu byly zmíněny? Svou odpověď zvaž a poté zaznamenej do pracovního listu.

Další dotaz se týká zvířat, která si s sebou mohou žáci do Bradavic do školy přivést? Vypiš zvířata do pracovního listu.

Žáci pak mohou otevřít učebnici a následně své odpovědi konfrontovat přímo s fakty v textu. Úkoly k článku – společná práce. **(5 min)**

Aktivity po čtení: Sezení v kruhu na koberci v zadní části třídy. Tvorba vlastního pohádkového příběhu po větách. Každý žák může libovolně

navázat na předešlou větu, ale je nutné zachovat návaznost. Žáci se pravidelně střídají v předem stanoveném pořadí. **(4 min)**

Závěr hodiny:

Závěrečná reflexe hodiny, zhodnocení aktivit, co se žákům líbilo, co je bavilo, co pro ně bylo těžké. **(1 min)**

8.4 METODICKÝ LIST č. 4 „DRAMATIZACE“

ČÁST I. SEZNÁMENÍ S MATERIÁLEM

Ročník: třetí

Věková skupina: 8 – 9 let

1. Seznámení s materiálem: název pohádky – vystupující – zvířecí role – vypravěč. Jedná se o notoricky známé pohádky se zvířecími hrdiny.
2. Pomocný didaktický materiál: čtvrtky se slovy, pero – tužka, listy s pohádkami a obsazením skupin žáků, kamínek.
3. Cíl hodiny (aktivity): dramatizace pohádky – nastudování – prezentování publiku.
4. Způsob práce s textem: Vypravěč kooperuje se zvířecími herci ze skupiny, rozdělí si role, přečte každému jeho text. Domlouvají se na sledu činností, které budou při sehrání pohádky probíhat.
Navrhované metody práce: metoda společného čtení v rámci skupiny, přímé řeči v textu = konkrétní promluvy jednotlivých herců, ztvárňující přidělenou roli
5. Organizace práce: příprava, rozdělení rolí, nácvik v jednotlivých částech třídy

ČÁST II. PRÁCE S MATERIÁLEM

1. aktivity před rozvíjením mluvních dovedností: dechové cvičení, rozcvičení mluvidel, hra se zvuky, hra se slovy, dotazy, opis slov (ústní aktivity), tvorba slovních dvojic
2. vlastní verbální projev žáků: komunikace v rámci skupiny při nácviku dramatizace pohádky, veřejná prezentace
3. činnosti po mluvním vyjádření žáků: zhodnocení, reflexe
4. časový plán: viz. příprava na hodinu

ČÁST III. ZHODNOCENÍ AKTIVIT, ZÁVĚR

Dramatizace je velmi náročnou aktivitou, v praxi jsem si ověřila, že je třeba ctít pravidla, dětem pomáhat s přípravou i nácvikem rolí. Jedná se o časově náročnou činnost, ale výsledek žáci-diváci odměnili potleskem. Určitě mohu doporučit!

Vyučovací hodina: Český jazyk - čtení

Ročník: druhý

Výchovně-vzdělávací cíl: komunikační dovednosti, sluchové vnímání, dramatizace
dramatizace pohádky – nastudování – prezentování publiku.

Pomocný didaktický materiál: kartičky se slovy, pracovní listy pro žáky, listy s texty
pohádek a rozdělením žáků do skupin, kamínek

Úvod hodiny – „motivace“: „**UŽ VÍŠ, KDO NEBO CO JSEM?**“ Učitel si myslí
na určité zvíře. Žáci to však nevědí a musí vhodným, rychlým
dotazováním získávat indicie k odhalení. Učitel však smí
odpovídat pouze ANO – NE. Děti nesmí říci, JSTE TO A TO
„konkrétní zvíře“, dokud si není plně jisté! Neuhodne-li totiž,
vypadává a nemůže se již více ptát.

Pokud zbude čas, pak ten z žáků, který uhodl, si může za odměnu
také myslet na nějaké zvíře. Ostatní zjišťují otázkami totožnost.
Tak žákům uvedu tématicky dnešní hodinu. **(5 min)**

Skupinové logopedické fixování hlásek „Ť, Ď, Ň“

Dechové cvičení: foukáme do obloučku (horní a dolní oblouk), nahoru, dolů

Artikulační cvičení: špičku jazyka položíme za dolní řezáky, snažíme se utvořit
z jazyka mističku **(1 min)**

Hry se zvuky ke zvířecí tématice: „**CHARAKTERISTICKÉ ZVUKY ZVÍŘAT**“

Učitel vyjmenovává zvířata – žáci navrhnou odpovídající
citoslovce a společně opakují. Např.: čáp – řapy řap, datel – řuky
řuk, ptačí mládě – típ, típ, kotě – mňau, mňau, štěně – kňu,
kňu, žába – kuňky kuňky, apod. **(2 min)**

Hry se slovy: „**VYVOLÁVAČKA**“ žáci v roli učitele – opis slova, funkce,
účel. Učitel rozdá každému žákovi kartičku se slovem, určí prvního
žáka, ten svou kartu přečte a vyvolá některého ze spolužáků, ten
se snaží slovo opsat. Po dokončení přečte to své slovo a vyvolá
dalšího, jiného spolužáka. Každý žák je vyvolán pouze jednou.

Př.: sáně = předmět, který v zimě, když je sníh, slouží
k přemísťování osob z kopce dolů. Další slova: vodník, holubník,
leknín, patník, káně, dýně, kosti, tílko, kleště, listí, síť, štetka,
píšťala, labuť, hadi, dívka, děti, dělo, anděl, kladivo, hodiny,
divadlo... **(5 min)**

Samostatná práce: Na nakopírovaném listu vylušti krátkou křížovku s tajenkou.

Zvíře s bodlinami JEŽEK

Prase (jinak řečeno).....VEPŘ

Pták, který nosí psaníčka..... HOLUB

Malý kůň PONÍK

Dravý pták (u polí, u silnic).....KÁNĚ

Tajenka: **JEHNĚ**

Další úkol v pracovním listu:

Tvoř dvojice slov, které k sobě patří. Vzor: Voda – vodník

Holub - ..., komín -, les -, zeď -, boty -, báseň -, památka -, kapela -, mouka -, zpěv -, den -

Vyber si 1 slovo a vytvoř z něho slovotvorné hnízdo v pracovním listu. Př. VODA – VODNÍK – VODÁCKÝ – VODNICKÝ – VODOVOD – VODÁRENSKÝ – PODVODNÍK – VODÁRNA

(5 min)

Skupinová práce: Dramatizace známých pohádek, kde vystupují zvířecí hrdinové:

- BOUDO BUDKO, KDO V TOBĚ PŘEBÝVÁ (5 žáků)
- O MÁŠENCE A TŘECH MEDVĚDECH (5 žáků)
- O NEPOSLEŠNÝCH KÚZLÁTKÁCH (7 žáků)
- O BUDULÍNKOVI (5-7 žáků)

Nakopírované texty pohádek (1x do skupiny) a učitelem určené žakovské složení každé skupiny. Žáci si v každé skupině určí vypravěče (koordinátora) a rozdělí si úlohy. Na divadelní přípravu a secvičení mají 5 minut. Pak jednotlivé skupiny předvedou svůj způsob nastudování a zpracování přidělené pohádky (improvizace). Ostatní žáci v roli diváků. **(25 min)**

Závěrečné shrnutí hodiny: reflexe - hodnocení jednotlivých aktivit, ocenit skupinovou práci, komunikaci, rozdělení rolí, spolupráci – prostor pro vyjádření žáků, co si myslí, že se jim povedlo a co se nedařilo a proč, co dělat příště, aby byli úspěšnější.

(žáci setrvávají v prostoru před tabulí, sedí / klečí v oválu na zemi, hovoří vždy jen ten, kdo drží kamínek v ruce) **(2 min)**

8.5 METODICKÝ LIST č. 5 „FANTAZIE“

ČÁST I. SEZNÁMENÍ S MATERIÁLEM

Ročník: první

Věková skupina: 6 – 7 let

1. Seznámení s materiálem: (Název autora – název výchozího článku). Ukázka je z pohádkové knihy Lesní pohádky, Zuzany Pospíšilové. Jedná se o v ní o vypořádání se s nenadálou zdravotní komplikací osamělého chlapce v prostředí lesa.
2. Pomocný didaktický materiál, větrníky, bublifuky, pexeso s obrázky zvířat.
1. Cíl hodiny (aktivity): rozvoj mluvních dovedností – popis, komunikace v rámci pracovní skupiny, kritické myšlení, veřejný verbální projev, komentáře, reflexe
2. Způsob práce s textem: přečteme žákům úvodní část textu až k místu konfliktu, zde četbu přerušíme, necháme dětem chvíli na promyšlení, jak by mohl příběh pokračovat a pak vyzveme k jednotlivým žakovským prezentacím.
3. Navrhované metody práce: metoda kooperace v rámci skupiny, metoda přerušovaného čtení, metoda kritického myšlení.
4. Organizace práce: při čtení libovolná pohodlná pozice, na koberci, v lavici

ČÁST II. PRÁCE S MATERIÁLEM

1. aktivity před rozvíjením mluvních dovedností: dechová a artikulační cvičení, hry se zvuky, hry se slovy
2. vlastní verbální projev žáků: popis a charakteristika zvířete, prezentace individuálního ztvárnění pokračování příběhu a jeho dokončení
3. činnosti po mluvním vyjádření žáků: hodnocení, reflexe
4. časový plán: viz. minutovník přípravy na vyučování

ČÁST III. ZHODNOCENÍ AKTIVIT, ZÁVĚR

Metodu kritického myšlení „Volné pokračování příběhu“ jsme s dětmi v literární výchově použili poprvé. Těto aktivitě předcházely činnosti týkající se mluvních dovedností a související námětově. Byl zde dán prostor dětské fantazii, téma pohádky a světa zvířat – blízké dětské duši. Žáky tato aktivita velmi bavila, na závěr zvolili nejpodařenější a nejzajímavější verzi dokončení. Žáci se nebáli veřejné prezentace před třídou, nejprve byl dán prostor pro ty odvážnější, jistější a aktivnější, ale postupně se přidávali i ti ostýchavější. Nestihli se vystřídat úplně všichni. Vzhledem k časové náročnosti aktivity je vhodné prezentaci projevů věnovat více času, navázat a pokračovat v ní i v následné vyučovací hodině, zejména proto, aby se mohli projevit všichni žáci. Přes občasné, nutkavé komentáře některých žáků v publiku během prezentací, děti udržely pozornost, poslouchaly a zajímaly je varianty podání a ztvárnění ostatních spolužáků. K udržení pozornosti přispělo zařazení hry, skupinové práce a pohybové aktivity.

- Vyučovací hodina: Český jazyk - čtení
- Ročník: první
- Výchovně-vzdělávací cíl: rozvoj mluvních dovedností – popis, komunikace v rámci pracovní skupiny, kritické myšlení, veřejný verbální projev, komentáře, reflexe
- Pomocný didaktický materiál: pohádková kniha Lesní pohádky, Zuzany Pospíšilové, bublifuky nebo větrníky, obrázkové pexeso se zvířaty ze zoo, domácími zvířaty a rybami.
- Úvod hodiny – „motivace“: „**PÍSNÍČKA**“ Či a či a čičiči (žáci znají z večerníčku) první dvě sloky s refrénem – navození námětu hodiny **(2 min)**
- Skupinové logopedické procvičení hlásek „Č, Š, Ž“
- Dechové cvičení: foukání do bublifuku nebo větrníku, nádech nosem, prodloužený výdech
- Artikulační cvičení: špulení rtů, posílání pusinek, ťukání špičkou jazyka za horní řezáky - datel **(2 min)**
- Hry se zvuky: volání na kočku – ččč, mašina – ššš, čmelák – žžž **(2 min)**
- Hry se slovy: „**OBRAZKOVÉ PEXESO ZVÍŘAT**“ – Každý žák dostane 1 hrací kartu s obrázkem zvířete (ze zoo, domácí zvíře, ryba). Žáci mají chvíli na přípravu, aby si uspořádali myšlenky, co o svém zvířátku všechno vědí, počet nohou, srst, zda mají uši – ocas – křídla, ploutve, prostředí kde žijí, strava, co umí (plavat, létat, rychle běhat, plazit se, ...). Děti se střídají před tabulí po jednom a popisují své zvíře, ale neprozrazují název. Mají půl minuty na to, aby ostatní spolužáci uhodli zvířátko, řekli jim o něm, co možná nejvíce informací. Komu se to podaří, získává žeton, za který dostane na konci hodiny odměnu. **(15 min)**
- Skupinová práce: „**KDO VÍC?**“ Učitel rozdělí žáky do skupin po 4. Každá skupina dostane přiděleno jedno kritérium – hledisko – oblast ze zvířecí říše a společně se pokusí vymyslet, co možná nejvíce zvířat odpovídajících zadání.
1. skupina: rasy / plemena psů, 2. skupina – zvířata, která umí létat, 3. skupina: zvířata, která umí plavat, 4. zvířata, která běžně nežijí v naší české volné přírodě (je možné je vidět pouze v zoo), 5. skupina: pouze čtyřnohá zvířata, 6. skupina: zvířata, co mají

chlupy, 7. skupina: zvířata, která chováme na vesnici, na statku, na dvorku, na louce za domem. **(10 min)**

Práce s literárním úryvkem z knihy Lesní pohádky, Zuzany Pospíšilové (2014)

Samotné čtení a aktivity v průběhu čtení:

Hra „**A jak to bylo dál?**“ vychází z předpokladu bezbřehé dětské fantazie. Než začne učitel číst úvodní část pohádkového příběhu „U mravenčího doktora“ (str. 57), vyzve žáky k zaujetí pohodlné polohy a maximálnímu soustředění. Navodí atmosféru hezkého slunného odpoledne, žáci mohou zavřít oči, představit si, že jsou v lese, je jim příjemně – není ani horko a ani zima, les voní smolou a jehličím a oni vnímají jen tu vůni stromů, hub a ticho lesa.

Pak začne učitel nahlas číst: *„Matouš se vydal do lesa. Dělal to vždycky, když si potřeboval vyčistit hlavu. Nepotřeboval sbírat houby ani jiné lesní plody. Stačilo mu čerpat sílu a moudro starých stromů a poslouchat tiché lesní ševlení. Dnes bylo obzvlášť hezky. Mezírkami mezi hustými větvemi se prodíralo odpolední sluníčko, které hřálo přesně akorát. Matouš se na chvíli zamyslel, nedal pozor na cestu a zakopl o kořen jednoho stromu, který vyčníval do cesty. Svalil se na zem jako pytel brambor. Bohužel spadl tak nešťastně, že si ošklivě zlomil nohu. Snažil se vstát, ale nešlo to. „Co teď se mnou bude?“ pomyslel si. „Domů je to pořádný kus cesty, to sám nezvládnou. A pomoci se tady v lese taky nedovolám!“*

Učitel přeruší předčítání a vyzve žáky, aby zapřemýšleli nad tím, jak by mohl tento příběh pokračovat, co se dělo s Matoušem v lese dál? Mají minutu na vymyšlení možnosti pokračování pohádkového příběhu. Následují ústní prezentace žáků s různými variantami dokončení. Na závěr jim učitel prozradí a přečte, jak příběh pokračoval podle autorky knihy. **(13 min)**

Závěr hodiny:

Společná závěrečná reflexe hodiny, zhodnocení aktivit, co se dětem nejvíce líbilo, co se jim dařilo a co vůbec a proč. **(1 min)**

Shrnutí:

V metodických listech jsem použila témata blízká žakovské duši, jež se vyskytují dozajista v každé učebnici - čítance literární výchovy, napříč všemi ročníky prvního stupně základní školy.

Byla jsem vedena poměrně velkým množstvím literatury, z které jsem se snažila využít všech dosavadních zkušeností z praxe.

Seznam zdrojů

- 1) BABUŠOVÁ, Gabriela (2013). Mluvený projev žáků na 1. stupni základní školy. *Lingvistika Praha 2013* [online]. Publ. 10. 7. 2013, Cit. 24. 7. 2013. Dostupné z WWW: <http://lingvistikapraha.ff.cuni/sbornik>
- 2) BRABCOVÁ, R., 1990. *Didaktika českého jazyka pro studující oboru učitelství na prvním stupni základní školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 183 s. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 80-042-4251-0.
- 3) BUBENÍČKOVÁ, Z., 2008. *Rétorika*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 27 s. ISBN 978-80-7372-358-3.
- 4) BUCHTOVÁ, B., 2006. *Rétorika*. Vyd. 1. Praha: Grada. 210 s. ISBN 80-247-0868-X.
- 5) CANGELOSI, J. S., 2009. *Strategie řízení třídy: jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce*. Vyd. 5. Překlad M. Koldinský. Praha: Portál. 289 s. ISBN 978-80-7367-650-6.
- 6) ČÁP, J., 2001. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Portál. 655 s. ISBN 80-717-8463-X.
- 7) DEVITO, J. A. 2001. *Základy mezilidské komunikace*. 1. vyd. Praha: Grada. 420 s. ISBN 80-716-9988-8.
- 8) DOLEJŠÍ, Pavel. 2003. *Jak se naučit správně vyslovovat*. 2. vyd. Humpolec: Pavel Dolejší – JAS. 101 s. ISBN 80-864-8023-2.
- 9) EXNEROVÁ, S., 2008. *Komunikační dovednosti: otázky a odpovědi*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 107 s. ISBN 978-80-7372-357-6.
- 10) FONTANA, D., 2010. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 3. Překlad Karel Balcar. Praha: Portál. 383 s. ISBN 978-80-7367-725-1.
- 11) GALLO, J., 1996. *Rétorika v teorii a praxi*. 1. vyd. Prešov: Dominanta. 136 s. ISBN 80-976349-1-1.
- 12) GAVORA, P., 2005. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido. 165 s. ISBN 80-731-5104-9.
- 13) HÁJKOVÁ, E., 2011. *Rétorika pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada. 208 s. ISBN 978-802-4719-900.
- 14) HÁLA, B., SOVÁK, M., 1962. *Hlas – řeč – sluch: základy fonetiky a logopedie*. Vyd. 4. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Vysokoškolská příručka. 328 s.

- 15) HOLASOVÁ, T., 1992. *Umíte dobře mluvit?* 1. vyd. Praha: H&H. 102 s. ISBN 80-85467-16-X
- 16) JEDLIČKA, A., FORMÁNKOVÁ, V., REJMÁNKOVÁ, M., 1970. *Základy české stylistiky*. 1. vyd. Státní pedagogické nakladatelství.
- 17) JEŘÁBEK, J., TUPÝ, J., 2006. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online]. [vid. 11. 9. 2014] Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcovevzdelavaci-programy>
- 18) KONVALINKOVÁ, J. 2011. *Didaktika HV - rytmus, hlasová cvičení, rytmizace říkadél, fonogestika, práce s motivem, sluchové aktivity*. Studijní materiál.
- 19) KOTRBA, T., LACINA, L., 2011. *Aktivizační metody ve výuce: příručka moderního pedagoga*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Barrister. 185 s. ISBN 978-808-7474-341.
- 20) LYNCH, Ch., KIDD, J., 2002. *Cvičení pro rozvoj řeči: prevence a náprava poruch komunikace u mladších dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál. 133 s. ISBN 80-717-8571-7.
- 21) MAŇÁK, J., ŠVEC, V., 2003. *Výukové metody*. Brno: Paido. 219 s. ISBN 80-731-5039-5.
- 22) MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J., 1995. *Komunikace ve škole*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-1070-3.
- 23) MEŠKOVÁ, M., 2012. *Motivace žáků efektivní komunikací*. Vyd. 1. Praha: Portál. 135 s. ISBN 978-802-6201-984.
- 24) MĚCHUROVÁ, A., 2008. *Jak dobře mluvit a úspěšně jednat: (základy rétoriky a komunikace)*. Vyd. 2. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. 172 s. ISBN 978-80-86723-32-7.
- 25) *Metodický portál RVP: Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů* [online]. [vid. 11. 9. 2014]. ISSN 1802-4785. Dostupné z: <http://rvp.cz>
- 26) NELEŠOVSKÁ, A., 2005. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada. 171 s. ISBN 80-247-0738-1.
- 27) NELEŠOVSKÁ, A., SPÁČILOVÁ, H., 2005. *Didaktika primární školy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 254 s. ISBN 80-244-1236-5.
- 28) PALENČÁROVÁ, J., ŠEBESTA, K., 2006. *Aktivní naslouchání při vyučování: rozvíjení komunikačních dovedností na 1. stupni ZŠ*. Vyd. 1. Překlad Markéta Škodová. Praha: Portál. 104 s. ISBN 80-7367-101-8.

- 29) PÁVKOVÁ, B., 2009. *Hrajeme si s řečí: aby moje dítě správně mluvilo*. 3. dotisk vyd. 1. Brno: Computer Press. 96 s. ISBN 80-251-0322-6.
- 30) POSPÍŠILOVÁ, Z., 2014. *Lesní pohádky*. Vyd. 1., Praha: Grada. 120 s. ISBN 978-80-247-4471-1.
- 31) POSPÍŠILOVÁ, Z., POLÁČKOVÁ, P., 2009. *Pohyb s říkadly pro nejmenší: pro Žáci od 6 týdnů do 5 let*. Vyd. 1. Praha: Grada. 124 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2769-1.
- 32) ŘEZÁČ, J. 1998. *Sociální psychologie*. Brno: Paido. 268 p. ISBN 80-859-3148-6.
- 33) SGALL, P., 2011. *Jazyk, mluvení, psaní*. 1. vyd. Praha: Karolinum. 307 s. ISBN 978-80-246-1903-3.
- 34) SITNÁ, D., 2009. *Metody aktivního vyučování: spolupráce žáků ve skupinách*. Vyd. 1. Praha: Portál. 152 s. ISBN 978-80-7367-246-1.
- 35) ŠEBESTA, K., VÁŇOVÁ, K., URBÁNEK, L., 2008-2009. *Čítanka pro 2. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Fraus. 128 s. ISBN 978-80-7238-722-9.
- 36) ŠEĐOVÁ, K., ŠVARÍČEK, R., ŠALAMOUNOVÁ, Z., 2012. *Komunikace ve školní třídě*. Vyd. 1. Praha: Portál. 293 s. ISBN 978-802-6200-857.
- 37) ŠPAČKOVÁ, A., 2009. *Moderní rétorika: jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. 3., dopl. vyd. Praha: Grada. 141 s. Poradce pro praxi. ISBN 978-80-247-2965-7.
- 35) ŠMAJSOVÁ-BUCHTOVÁ, B., 2010. *Rétorika: vážnost mluveného slova*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada. 232 s. ISBN 978-80-247-3031-8.
- 38) ŠTEMBERGOVÁ-KRATOCHVÍLOVÁ, Š., 1994. *Metodika mluvní výchovy dětí*. 3. vyd. Praha: Sdružení pro tvořivou dramaturgii. 178 s. ISBN 80-901-6601-6.
- 39) VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H., 2011. *Pedagogika pro učitele*. 2. rozšířené a aktualiz. vyd. Praha: Grada. 456 s. ISBN 978-802-4733-579.
- 40) VYKOUKALOVÁ, V., 2008. *FLS stručně*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci. 48 s. ISBN 978-80-7372-366-8.